Natuur in Nederland

STAND VAN ZAKEN EIND 2021 EN ONTWIKKELINGEN IN 2022

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

BIJ12

ACHTSTE VOORTGANGSRAPPORTAGE NATUUR

VOORWOORD

Zonder natuur is er geen leven. Maar helaas staan de Nederlandse flora en fauna al geruime tijd onder grote druk, door een teveel aan stikstof, verdroging en de gevolgen van klimaatverandering. Mede daarom beschermen Rijk en provincies de natuur, samen met vele andere organisaties. Ook werken we aan meer natuur en een betere natuurkwaliteit. In deze jaarlijkse Voortgangsrapportage Natuur rapporteren we over de resultaten van onze inspanningen voor de natuur in 2021.

Er is veel gebeurd in het rapportagejaar. Om stikstofgevoelige natuur te herstellen, startten we het Programma Natuur. Fase 1 van het programma is begonnen in 2021 en de eerste maatregelen zijn uitgevoerd. Voor deze eerste fase (2021-2023) heeft het Rijk circa € 600 miljoen verdeeld over de provincies.

Een van de ingrijpende gevolgen van klimaatverandering is droogte. We onderzochten daarom de gevolgen van droogte voor natuur en landbouw en analyseerden welke effecten bepaalde acties vanuit het waterbeheer hebben. In 2021 publiceerden we de resultaten in het rapport 'Droogte in zandgebieden van Zuid-, Midden- en Oost-Nederland'. De rijksoverheid heeft € 400 miljoen uitgetrokken voor maatregelen.

Ook zijn we in 2021 gestart met de uitvoering van onze Landelijke Bossenstrategie. Rijk en provincies willen meer en beter bos voor toekomstige generaties. Dat is nodig om invulling te geven aan klimaatdoelstellingen en om de biodiversiteit te verbeteren. Zo heeft Staatsbosbeheer zieke essenbossen hersteld, omdat deze waardevolle inheemse boomsoort uit het Nederlandse landschap dreigt te verdwijnen.

Veel mijlpalen voor de natuur zijn het resultaat van intensieve samenwerking tussen diverse organisaties. In 2021 leidde zo'n groot samenwerkingsproject in de provincie Flevoland tot de oplevering van de eerste vijf natuureilanden van de Marker Wadden. De natuureilanden zijn gemaakt met dertig miljoen kubieke meter zand, klei en slib uit het Markermeer. Zowel boven als onder water is hierdoor de kwaliteit van het water én de natuur verbeterd. Bezoek deze prachtige nieuwe Marker Wadden maar eens. Wie weet komt u oog in oog met de imposante visarend!

We werken niet alleen aan betere natuur, maar ook aan méér natuur. De provincies hebben met het Rijk afgesproken dat ze eind 2027 minimaal 80.000 hectare nieuwe natuur ingericht hebben voor het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Sindsdien neemt dat oppervlak NNN inderdaad elk jaar toe; in 2021 met 1.922 hectare. In de laatste jaren is het aantal nieuw ingerichte hectares echter te laag om met dit tempo het doel voor 2027 te halen. In totaal is tot en met 2021 45.568 hectare (57%) van de opgave gerealiseerd, in de komende jaren resteert daarmee een opgave van 34.432 hectare (43%.) In 2021 zijn we daarom de Taskforce 'Versnelling inrichting restopgave 80.000 ha extra natuur' gestart. Deze taskforce adviseert de provincies hoe ze sneller nieuwe natuur kunnen inrichten. Dit zal onder andere leiden tot realisatiestrategieën per provincie.

In het coalitieakkoord is het Nationaal Programma Landelijk Gebied aangekondigd. De afronding van het NNN maakt hiervan onderdeel uit.

Kortom, er zijn mooie stappen gezet in 2021, maar er is ook nog veel te doen. Rijk en provincies blijven zich hier voor de volle 100% voor inzetten. Samen met u zorgen we ervoor dat we van onze unieke Nederlandse natuur kunnen blijven genieten.

Anita Pijpelink
Gedeputeerde Zeeland
Interprovinciaal Overleg (IPO)
Bestuurlijke Adviescommissie
Vitaal Platteland

Christianne van der Wal-Zeggelink
Minister voor Natuur en Stikstof

INHOUD

Voorwoord

Managementsamenvatting

1 Context, actualiteit en leeswijzer

2 Voortgang Natuurpact

2.1 Natuurnetwerk Nederland 10
2.2 Natuur buiten het NNN en de Natura 2000-gebieden 16
2.3 Soortenbescherming 18
2.4 Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer 21
2.5 Natuur en water 25
2.6 Agenda Natuurinclusief 27

3 Natuurkwaliteit

4 Rijksonderdelen natuurbeleid

4.1 Grote wateren 37
4.2 Caribisch Nederland 41
4.3 Door infrastructuur doorsneden natuurgebieden 41

5 Samenwerking Rijk en provincies

5.1 Regeling Versneld natuurherstel 43
5.2 Programma Natuur 44
5.3 Landelijke Bossenstrategie 46
5.4 Nationale Parken 48

Bijlagen

Colofon

MANAGEMENTSAMENVATTING

Provincies, Rijk en vele partners werken samen aan het versterken van de kwaliteit en de hoeveelheid natuur. In 2013 maakten Rijk en provincies in het Natuurpact afspraken over het ontwikkelen en beheren van de natuur. Tot en met 2027 wordt dit via drie hoofdambities gerealiseerd: door het vergroten van biodiversiteit, het versterken van maatschappelijke betrokkenheid bij natuur en het versterken van de verbinding tussen natuur en economie. Hoe het gaat met de natuur in Nederland rapporteren we aan de hand van de natuurkwantiteit en natuurkwaliteit in deze Voortgangsrapportage Natuur (VRN).
Hieronder vatten we de belangrijkste activiteiten samen die voor de natuur in Nederland in 2021 plaatsvonden. Dit doen we, mede op verzoek van de Tweede Kamer, aan de hand van de volgende vier natuurindicatoren: het aantal verworven en ingerichte hectares voor nieuwe natuur (de natuurkwantiteit), het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer en twee indicatoren over natuurkwaliteit, namelijk de conditie van soorten (planten en dieren) en de conditie van ecosystemen. Daarnaast beschrijven we drie actuele ontwikkelingen: het Programma Natuur, de Landelijke Bossenstrategie en de Agenda Natuur-inclusief

Natuurkwantiteit Natuurnetwerk Nederland (NNN): tempoversnelling op inrichten extra hectares

De inrichting van het Natuurnetwerk Nederland is en blijft een belangrijke opgave voor versterking en behoud van de (kwetsbare) natuur en biodiversiteit. Rijk en provincies werken hieraan door leefgebieden robuust te maken en te vergroten. De provincies hebben in het Natuurpact afgesproken om voor het einde van 2027, 80.000 hectare nieuwe natuur te realiseren. Dit gebeurt door (landbouw)grond te verwerven en in te richten als natuur, en door gronden in te richten die in eigendom blijven van particulieren (functieverandering).

Voortgang in inrichting

In 2021 hebben de provincies 1.922 hectare nieuwe natuur ingericht. De oppervlakte natuur binnen de begrenzing van het NNN was op 31 december 2021 703.278 hectare. Dit betekent dat vanaf 1 januari 2022 nog 34.432 hectare van de 80.000 hectare ingericht moet gaan worden.

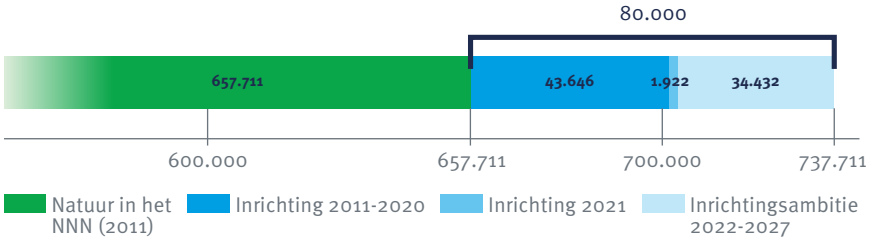

Figuur 1: *Ontwikkeling Natuurnetwerk*

Concluderend

Het aantal hectares dat jaarlijks voor het NNN wordt ingericht is in 2021 minder groot dan in de periode 2018-2020. Zoals we in de vorige Voortgangsrapportage hebben gemeld, is het jaarlijkse tempo van de inrichting te laag om de overeengekomen afspraken in 2027 te realiseren. Oorzaken liggen vooral in beschikbare personele capaciteit (zowel bij de provincies als bij uitvoerende organisaties), gestegen grondprijzen, verminderde grondmobiliteit en cumulatie van ruimtelijke vraagstukken. Daarom blijft versnelling nodig om het doel van ruim 80.000 hectare ingerichte natuur te behalen.
Alle provincies zetten zich daarvoor 100% in. Om de inrichting extra te stimuleren, werken de provincies en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) sinds 2021 samen in de Taskforce 'Versnelling inrichting restopgave 80.000 ha extra natuur'. Als gevolg van de taskforce worden onder andere realisatiestrategieën per provincie vastgesteld. Processen voor verwerving en inrichting van het NNN door de provincies gaan onverminderd door. 2021 is benut om de manier van werken bij de provincies te herijken. Zeker omdat de opgaven in het landelijk gebied (waaronder klimaat, water en natuur) meer en meer gebiedsgericht en integraal worden opgepakt. Er is bovendien veel geïnvesteerd in de relatie met onder andere terreinbeherende

organisaties en andere grondeigenaren. Tot slot hebben de provincies – ondanks de krapte op de arbeidsmarkt – in 2021 opgeschaald en houden zich meer personen bezig met verwerving en inrichting.

Omvang areaal Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb): toename areaal

Aanvullend op de inrichting en het beheer van de natuur binnen het NNN werken Rijk en provincies aan de verbetering van de biodiversiteit in het agrarisch gebied. Het ANLb is in 2016 ingevoerd om gericht te werken aan de instandhouding van de 68 doelsoorten van het landelijk gebied. In 2021 nam de oppervlakte agrarisch natuurbeheer in Nederland toe met circa 2.400 hectare ten opzichte van 2020. In totaal is 103.053 hectare onder beheer. Vanaf 2022 zijn er alleen nog maar ANLb-contracten binnen het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer, vanwege de uitfasering van de SNL-a regeling. Daarmee wordt op ruim 6% van het agrarisch areaal enige vorm van agrarisch natuurbeheer uitgevoerd. Sinds de invoering van het ANLb is het uitgekeerde bedrag aan de collectieven per beheerjaar toegenomen, van €42,4 miljoen in 2016 tot € 79 miljoen voor 2021. Een groei die de komende jaren naar verwachting doorgaat, omdat er vanuit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid Nationaal Strategisch Plan (GLB-NSP) meer budget voor ANLb beschikbaar komt. In figuur 2 is de verhouding van het areaal agrarisch natuurbeheer ten opzichte van het areaal overige landbouwgrond in beeld gebracht.

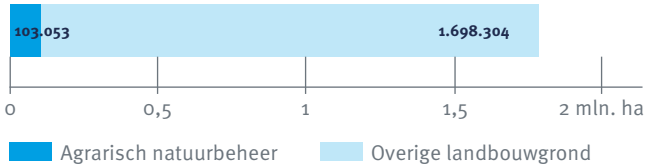

Figuur 2: *Aandeel agrarisch natuurbeheer in totaal landbouwgebied (in hectare)*

Tussenevaluatie ANLb

In 2020 deed Wageningen Environmental Research (WENR) onderzoek naar de organisatie en effectiviteit van het ANLb. De resultaten van de tussenevaluatie zijn in het voorjaar van 2021 gepresenteerd. Zij bieden input voor verbetering van het huidige ANLb en het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (2023). De evaluatie gaat in beperkte mate in op de ecologische effectiviteit van het huidige ANLb. De beleidsmonitoringsreeks van vier jaar is nog te kort om een oordeel te geven.

Natuurkwaliteit

Vorig jaar is in de zevende Voortgangsrapportage Natuur (VRN) op verzoek van de Tweede Kamer een beknopte rapportage over de natuurkwaliteit opgenomen. De natuurkwaliteit is beschreven aan de hand van acht indicatoren, die de toestanden en trends van soorten en ecosystemen op landelijk niveau beschrijven. De veranderingen in het beeld van de natuurkwaliteit ten opzichte van vorig jaar zijn minimaal. In deze achtste VRN geven we een (waar mogelijk geactualiseerd) overzicht van deze indicatoren.

Stand van zaken soorten en habitattypen VHR

Kijkend naar de doelen van de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) is de natuurkwaliteit nog onvoldoende. Ongeveer driekwart van de Habitatrichtlijnsoorten en 90% van de habitattypen verkeren over de periode 2013-2018 in een ongunstige staat van instandhouding (Svl). De trend voor de VHR-soorten is in 2020 ongeveer gelijk gebleven met 2019 of duidt op een lichte verbetering. Van de Habitatrichtlijnsoorten zijn meer soorten in aantal toegenomen dan afgenomen. Dat geldt in mindere mate ook voor de vogels van de Vogelrichtlijn, waarbij de in aantal vooruitgaande en achteruitgaande soorten elkaar iets meer in balans houden. Voor de habitattypen zijn in de periode 2013-2018 (iets) meer habitattypen met een ongunstige Svl nog verder in aantal achteruitgegaan dan vooruitgegaan. Vergeleken met andere Europese landen scoort Nederland laag als het gaat om de toestand van HR-soorten en habitattypen. De trends van de VHR-soorten en -habitattypen zijn in internationaal perspectief beduidend gunstiger.

Stand van zaken 'alle' soorten en ecosystemen

Als we naar de toestanden en trends van 'alle' soorten en ecosystemen kijken, zijn deze stabiel of is er sprake van een lichte afname. We zien dat in 2021 bijna 61% van de soorten niet werd bedreigd in zijn voortbestaan. Vanaf 2008

vertonen echter iets meer soorten een afname dan een toename. Van 'alle' ecosystemen heeft 38% van het areaal landnatuur een vrij hoge tot hoge kwaliteit, tegenover 60% met een vrij lage tot lage kwaliteit. Voor meer informatie over condities en trends van soorten en ecosystemen, zie hoofdstuk 3.

Actuele ontwikkelingen in 2021

Programma Natuur
Het Programma Natuur realiseert condities die nodig zijn voor een landelijk gunstige staat van instandhouding in Natura 2000-gebieden en leefgebieden van soorten waar sprake is van een te hoge stikstofdepositie voor stikstofgevoelige soorten en habitats. Rijk en provincies hebben hiertoe afspraken gemaakt in het Uitvoeringsprogramma Natuur. Het kabinet stelt in de periode 2021-2030 jaarlijks een substantieel bedrag, oplopend naar € 300 miljoen, beschikbaar voor natuurherstel. In de eerste fase van het Programma Natuur (2021-2023) is circa € 600 miljoen beschikbaar gesteld door het Rijk en inmiddels verdeeld en beschikt over de individuele provincies. In 2021 hebben de provincies met name gewerkt aan het opstellen van het Provinciaal Uitvoeringsprogramma. De daadwerkelijke uitvoering is voor een aantal projecten gestart, en komt vanaf 2022 goed op gang. In paragraaf 5.2 is een tabel opgenomen met de opgave per provincie per categorie maatregelen in hectares.

Landelijke Bossenstrategie
In 2020 hebben Rijk en provincies gezamenlijk een Landelijke Bossenstrategie opgesteld met als ambitie te zorgen voor gezond, toekomstbestendig en maatschappelijk gewaardeerd bos. Via het Klimaatakkoord, het Natuurpact, het Programma Natuur en door samenwerking met andere partijen komen de ambities tot uitvoering. In vrijwel alle provincies is een provinciale Bossenstrategie in voorbereiding of vastgesteld. Veel provincies zijn ook gestart met de uitvoering ervan. Voor de Landelijk Bossenstrategie zijn in 2021 acht prioriteiten benoemd. Verschillende trajecten zijn in 2021 in gang gezet. In paragraaf 5.3 is een overzicht van de voortgang van deze acht prioriteiten opgenomen.

Agenda Natuurinclusief
In aanloop naar de verkiezingen is in 2021 gewerkt aan een handvest Agenda Natuurinclusief. Op 16 april 2021 hebben alle provincies deze, samen met Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en LandschappenNL, gepresenteerd. Ze hebben daarmee een oproep gedaan aan de nieuwe regering om belangrijke elementen uit de natuurinclusieve beweging mee te nemen in het coalitieakkoord en een Agenda Natuurinclusief op te stellen.
Op 17 juni 2022 is de eerste versie van deze agenda op de Natuurtop op de Floriade gepresenteerd: de Agenda Natuurinclusief 1.0. De agenda heeft een krachtige boodschap en vijf agendapunten met concrete acties in acht domeinen (zie paragraaf 2.6).

1

Context, actualiteit en leeswijzer

Natuurbeleid 2021 in vogelvlucht

We bevinden ons in een tijd vol transities met complexe maatschappelijke opgaven die zich in onze leefruimte afspelen. Naast demografische ontwikkelingen verandert het klimaat, groeit de druk op de ruimte en op de biodiversiteit, en worden veel grondstoffen schaarser. We hebben de morele plicht om toekomstige generaties niet te belasten met de verkeerde keuzes nu. Rijk en provincies zien zichzelf als regisseur van en voor de ruimte. Dat verplicht ons om eerder gemaakte afspraken in die ruimte na te komen, omdat de afspraken nog steeds bijdragen aan de gestelde doelen.

Ook in 2021 was het natuurbeleid stevig in beweging. Uiteraard werkten de provincies verder aan het realiseren van de afspraken uit het Natuurpact, zoals het inrichten van het Natuurnetwerk Nederland, het uitvoeren van soortenbeschermingsplannen en agrarisch natuurbeheer. Dit staat centraal in hoofdstuk 2.

In 2021 is aanvullend hierop ook de eerste fase van het Programma Natuur tot uitvoering gekomen, met als doel een extra impuls voor natuurherstel en -ontwikkeling, vooral wat betreft stikstofgevoelige natuur. Alle provincies dienden voorstellen in bij LNV, waarna per provincie specifieke uitkeringen zijn verstrekt. Ook werden afspraken gemaakt over monitoring, communicatie en lerende samenwerking.

Daarnaast is er in 2021 gestart met de uitvoering van de Landelijke Bossenstrategie, opgesteld door LNV en de provincies gezamenlijk. De Bossenstrategie beoogt onder andere meer (10% extra) bos en vitaler (onder andere klimaatbestendig) bos in 2030. Meer hierover staat in paragraaf 5.3.

Eind 2021 is het coalitieakkoord 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst' van het kabinet-Rutte IV gepresenteerd. Dit coalitieakkoord biedt volop aandacht en ruimte voor natuur, onder andere via het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) en het daaraan gekoppelde Transitiefonds. In juni 2022 is de startnotitie van het NPLG verschenen.

Op 17 juni 2022, op de Natuurtop in Flevoland, is de Agenda Natuurinclusief 1.0 gepresenteerd. Dit was de uitkomst van een al eerder door Rijk en provincies in gang gezette verbreding van het natuurbeleid. Het beschermen, versterken en uitbreiden van de beschermde natuurgebieden ('meer en betere natuur') blijft hard nodig, maar is niet voldoende om de omslag te maken van biodiversiteitsverlies naar biodiversiteitswinst. Daarvoor is een transitie noodzakelijk naar een natuurinclusieve samenleving. Meer hierover staat in paragraaf 2.6.

De provincies werken aan meer aaneengesloten natuur, maar naast kwantiteit is ook de kwaliteit van de natuur van groot belang. Natuurkwaliteit staat daarom centraal in hoofdstuk 3.

Net als vorig jaar zijn hierin de indicatoren opgenomen waarnaar de Tweede Kamer heeft gevraagd.

Via de afspraken uit het Natuurpact is een groot deel van het natuurbeleid gedecentraliseerd, maar dat geldt niet voor alle delen van het beleid. In hoofdstuk 4 staat de voortgangsinformatie over de onderdelen waarvoor de rijksoverheid de (eerste) verantwoordelijkheid draagt, zoals natuur in de grote wateren.

In hoofdstuk 5 staat een omschrijving van de beleidsonderdelen waarbij Rijk en provincies een gezamenlijke verantwoordelijkheid dragen.

Ten slotte: de benodigde impulsen in het natuurbeleid hebben niet alleen een nationale oorsprong, maar hangen tevens samen met internationale ambities en verplichtingen. Hieraan heeft Nederland zich in Europees en internationaal verband gecommitteerd. Denk aan de EU-Biodiversiteitsstrategie (EBS), onderdeel van de EU Green Deal, en het VN-Biodiversiteitsverdrag (CBD). Op de CBD-top in Montreal komt eind 2022 een nieuw raamwerk voor biodiversiteit tot stand. Internationale verplichtingen worden zo veel mogelijk in bestaande nationale beleidsinstrumenten omgezet. Ook wordt nieuw beleid gelanceerd als dat nodig is voor het nakomen van gemaakte afspraken. Dit doet LNV uiteraard in goed overleg met de provincies en de overige bij het natuurbeleid betrokken partijen.

2

Voortgang Natuurpact

In het Natuurpact (2013) hebben Rijk en provincies afgesproken hoe zij de natuur op het land ontwikkelen en beheren. De drie hoofdambities in het Natuurpact zijn: de biodiversiteit vergroten, de maatschappelijke betrokkenheid bij de natuur versterken en de verbinding tussen de natuur en economie versterken. Hiervoor werken Rijk en provincies, binnen de eigen rollen en verantwoordelijkheden, onder andere aan de aanleg van 80.000 hectare extra natuur in het Natuurnetwerk Nederland, goed (agrarisch) natuurbeheer en herstel van natuur en water- en milieucondities. Met de Agenda Natuurinclusief wordt versterkt ingezet op vergroting van de maatschappelijke beweging bij te dragen aan natuur om ons heen en met de verbinding van natuur als oplossing voor de grote opgaven waar Nederland voor staat.

2.1 Natuurnetwerk Nederland

2.1.1 Natuurnetwerk Nederland: inrichting en omvang

Het Natuurnetwerk Nederland (NNN) is het Nederlandse netwerk van bestaande en nieuw in te richten natuurgebieden op het land met uitzondering van de rijkswateren. De provincies zijn verantwoordelijk voor het Natuurnetwerk Nederland op het land voor natuurgebieden die vallen binnen een planologische begrenzing (zie figuur 12). Alle grote wateren (grote rivieren, Deltawateren, IJsselmeergebied en Waddenzee) en de Noordzee behoren tot de rijkswateren. Voor natuurbehoud en -ontwikkeling in de rijkswateren is de rijksoverheid verantwoordelijk (zie figuur 4 en hoofdstuk 4). Alle Natura 2000-gebieden binnen het NNN zijn opgenomen in figuur 3. De Natura 2000-gebieden waarvoor Rijkswaterstaat voortouwnemer is, zijn opgenomen in figuur 4. In het Natuurpact is afgesproken dat de provincies minimaal 80.000 hectare extra nieuwe natuur inrichten in het Natuurnetwerk Nederland tussen 2011 en 2027.

Voortgang inrichting

De inrichting van het Natuurnetwerk Nederland blijft een belangrijke opgave voor versterking en behoud van de (kwetsbare) natuur en biodiversiteit. Rijk en provincies werken hieraan door leefgebieden robuuster te maken en te vergroten. De provincies richten voor het einde van 2027 80.000 hectare nieuwe natuur in (ten opzichte van de uitgangssituatie op 1 januari 2011). Dit gebeurt door (landbouw)grond te verwerven en in te richten als natuur, en door gronden in te richten die in eigendom blijven van particulieren (functieverandering).

In 2021 hebben de provincies 1.922 hectare nieuwe natuur ingericht. In totaal is sinds 1 januari 2011 45.568[1] hectare nieuwe natuur ingericht (zie D in tabel 1). De oppervlakte natuur binnen de begrenzing van het NNN bedroeg op 31 december 2021 703.278 hectare (zie E).

Dit betekent dat vanaf 1 januari 2022 nog 34.432 hectare (zie F en figuur 5) van de 80.000 hectare ingericht moet worden. Binnen de natuur in het NNN (703.278 hectare) ligt 347.937 hectare in Natura 2000-gebieden. Daarbuiten ligt nog 36.138 hectare aan Natura 2000-gebieden, waar de provincies voortouwnemer voor zijn (zie ook paragraaf 2.2) en circa 1.900.000 hectare waar het Rijk voortouwnemer is. Van deze 36.138 hectare ligt 13.091 hectare binnen de planologische begrenzing van het NNN en 23.047 hectare buiten het NNN.

Totaalbeeld natuur in het Natuurnetwerk Nederland sinds 1-1-2011			
A	Natuur in het NNN tot 1-1-2011	588.000	ha
B	Actualisatie natuur in het NNN tot 1-1-2011	69.711	ha
C	Totale natuur in het NNN tot 1-1-2011	657.711	ha
D	Ingerichte natuur in het NNN tussen 1-1-2011 en 31-12-2021	45.568	ha
E	Natuur in het NNN per 31-12-2021	703.278	ha
F	Nog in te richten deel van 80.000 ha	34.432	ha
G	Verwachte omvang van de natuur binnen het NNN per 31-12-2027	737.711	ha

Tabel 1: *Totaalbeeld natuur in het Natuurnetwerk Nederland sinds 1-1-0211. Stand van zaken omvang Natuurnetwerk Nederland per 1-1-2022 conform het Natuurpact. Afgesproken is om niet alleen de natuurgebieden met SNL-beheersubsidie mee te tellen, maar alle natuur binnen het NNN. Deze hectares worden deels met terugwerkende kracht bij het totaal opgeteld. Dit is de actualisatie (B).*

Bron: VRN rapportages 1 t/m 7 & GIS-data 8e VRN

1 Dit is inclusief een naar beneden bijgestelde correctie van 675 hectare. Dit betreft gronden die de provincie Limburg in 2016 abusievelijk als ingericht heeft gemeld, maar die al vóór 2011 waren ingericht.

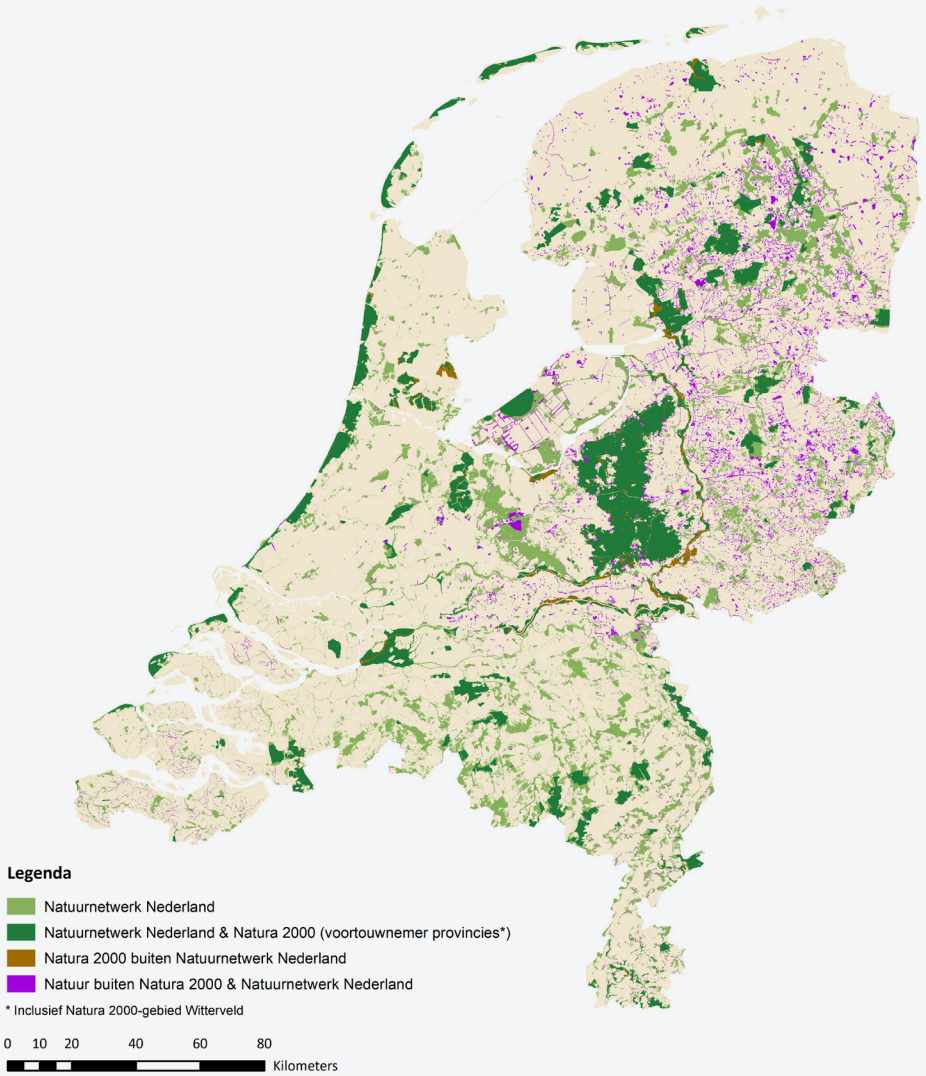

Figuur 3: *De ligging van het Natuurnetwerk Nederland in 2021, de Natura 2000-gebieden op het land en de natuur buiten het NNN en de Natura 2000 op het land*

Bron Natuurnetwerk: VRN rapportages 1 t/m 7 & GIS-data 8e VRN
Bron Natura 2000: Ministerie LNV
Bron Natuur buiten Natura 2000 & Natuurnetwerk: Zie paragraaf 2.2

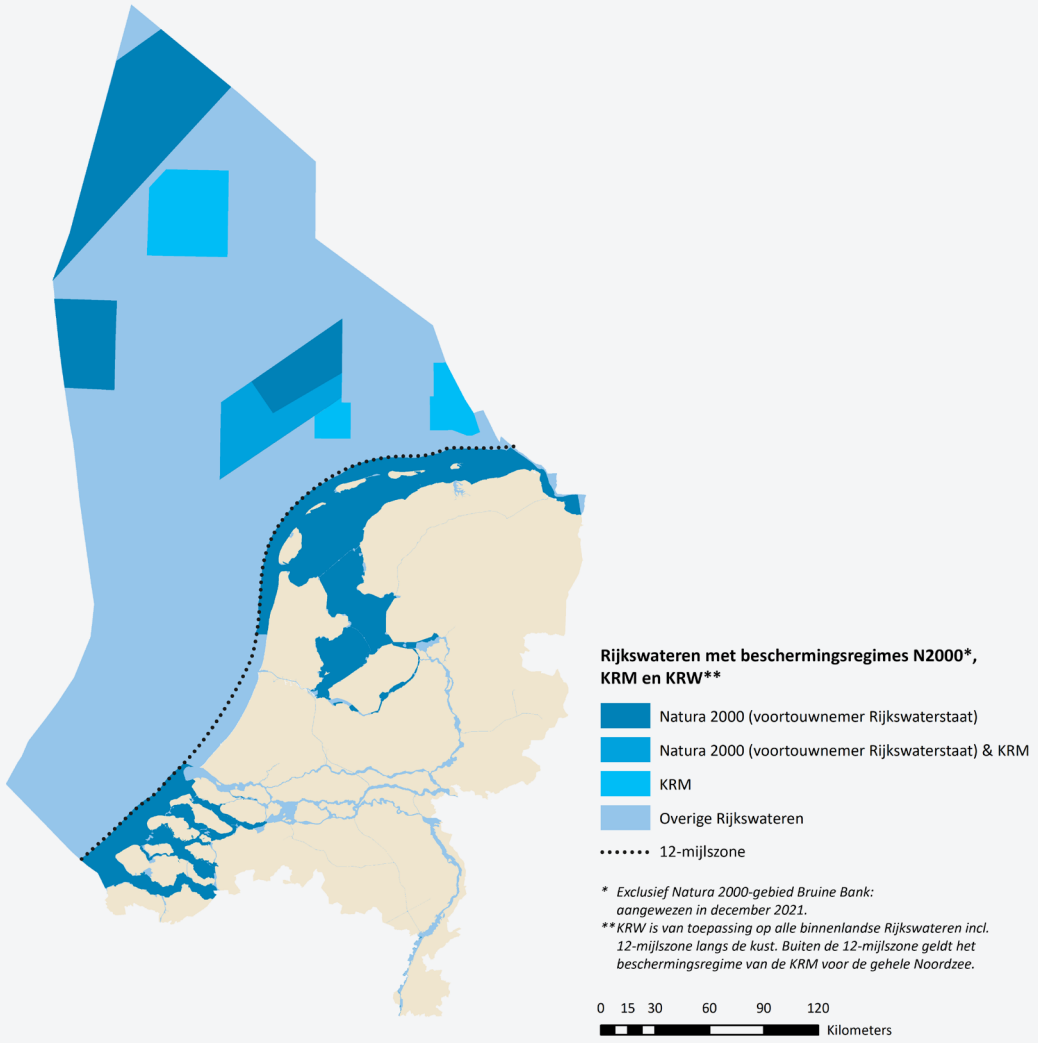

Figuur 4: *Natuur in de rijkswateren*

Bron rijkswateren en Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM)-gebieden: Ministerie I&W 2022
Bron Natura 2000: Ministerie LNV

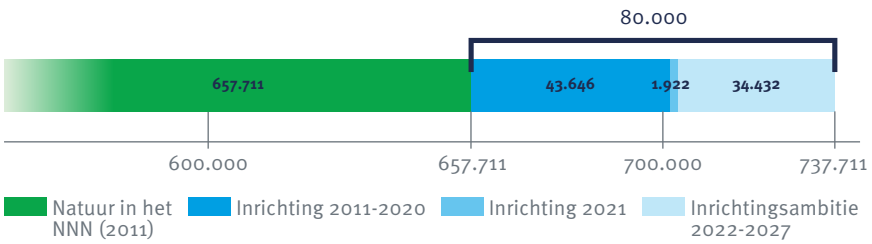

Figuur 5: *Ontwikkeling Natuurnetwerk*

Aanvullende ambitie provincies

Zoals ook in vorige VRN's is aangegeven, richten sommige provincies meer natuur in dan is afgesproken in het Natuurpact. Aanvullend op de inrichtingsopgave van 80.000 hectare hielden de provincie Noord-Brabant en de provincie Noord-Holland bij het Natuurpact in 2013 vast aan een extra ambitie. Daardoor ligt de inrichtingsambitie voor eind 2027 op in totaal 86.139 hectare nieuwe natuur binnen het NNN voor heel Nederland. De natuur binnen het NNN komt dan in totaal uit op een omvang van 743.850 hectare.

Schematische weergave NNN en rijkswateren

Het plaatje hiernaast (overigens niet op schaal) geeft schematisch weer hoe het NNN zich verhoudt tot Natura 2000 en tot de grote wateren (zie ook paragraaf 4.1). Daarnaast zijn in dit plaatje de natuur buiten het NNN en Natura 2000 (zie paragraaf 2.2) en de ANLb-gebieden (zie paragraaf 2.4) opgenomen. Op dit moment is de planologische begrenzing van het NNN ruimer dan de beoogde 743.850 hectare natuur. Dit komt omdat de provincies in eerste instantie ruimer hebben begrensd om voldoende mogelijkheden te hebben voor verwerving vanwege inliggende functies (agrarische percelen en infrastructuur) en omdat sprake is van overlap met de rijkswateren. Vandaar dat het plaatje ook de 'Overige NNN' schematisch weergeeft.

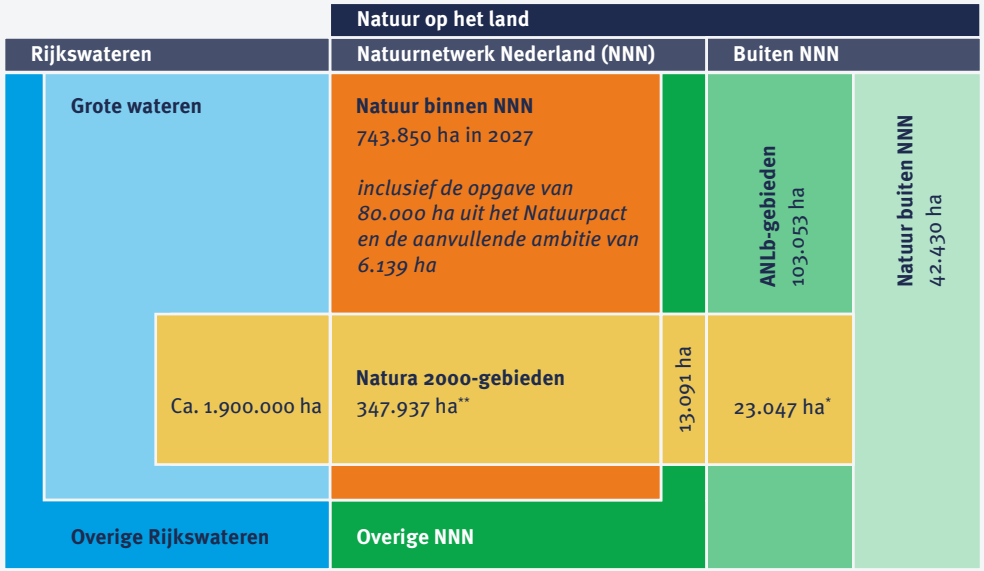

* 23.047 ha: inclusief agrarische percelen en infrastructuur

** Een deel van de Natura 2000-gebieden binnen de Natuur in het NNN (347.937 hectare) overlapt met de Natura 2000-gebieden in de grote wateren. Dat heeft te maken met de overlap tussen NNN en de rijkswateren (zie paragraaf 2.2). In de volgende VRN volgt een nadere analyse van deze overlap in Natura 2000-gebieden.

Figuur 6: *Schematische weergave NNN en rijkswateren*

Verwerving van gronden (inclusief functieverandering)
In de periode 2011 tot en met 2021 is 25.043 hectare grond voor nieuwe natuur verworven (zie figuur 7). In 2021 is 2.142 hectare verworven. Dat is iets meer dan voorgaande jaren. Zo is in 2020 2.050 hectare aan natuurgronden verworven en in 2019 1.882 hectare (zie figuur 8). Een deel van deze hectares is door de provincies verworven.
Onder de verwerving die we in de vorige alinea beschreven, valt ook functieverandering. Bij functieverandering gaat het om gronden (vaak landbouwgrond) die in particulier eigendom blijven, maar de bestemming natuurgrond krijgen. Deze functieverandering wordt vastgelegd door een wijziging in het bestemmingsplan en in een notarieel vastgelegde kwalitatieve verplichting. De afwaardering naar natuurgrond wordt financieel gecompenseerd. Veel gronden die nodig zijn voor de opgave van 80.000 hectare nieuwe natuur in 2027 zijn al beschikbaar; ze moeten nog wel ingericht worden.

Inrichting van gronden
Binnen het NNN ingerichte gronden vallen de gronden die:
- verworven zijn door provincies of andere organisaties en die na functieverandering zijn ingericht;
- in bezit blijven van grondeigenaren en vanwege functieverandering als natuur zijn ingericht.

Tot en met 2021 is 45.568 hectare natuur ingericht, zie figuur 9. In 2021 bedroeg de toename 1.922 hectare, zie figuur 10.

Natuur in beheer
In 2021 verstrekten de provincies voor 494.657 hectare een natuurbeheersubsidie (SNL of een voorloper daarvan, zie figuur 11). De totale natuur binnen de NNN-begrenzing bedroeg op 1 januari 2022 703.278 hectare. Het werkelijke aantal hectares ligt mogelijk iets hoger omdat de cijfers over de hectares zonder natuurbeheersubsidie nog niet compleet zijn. Door verdergaande digitalisering

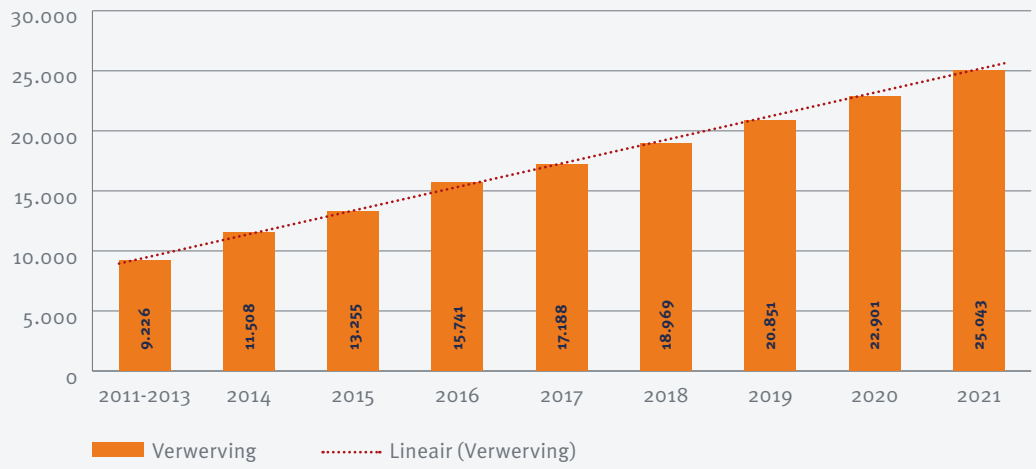

Figuur 7: *Trend verwerving van gronden, cumulatief*
Bron: VRN rapportages 1 t/m 7 & GIS-data 8e VRN

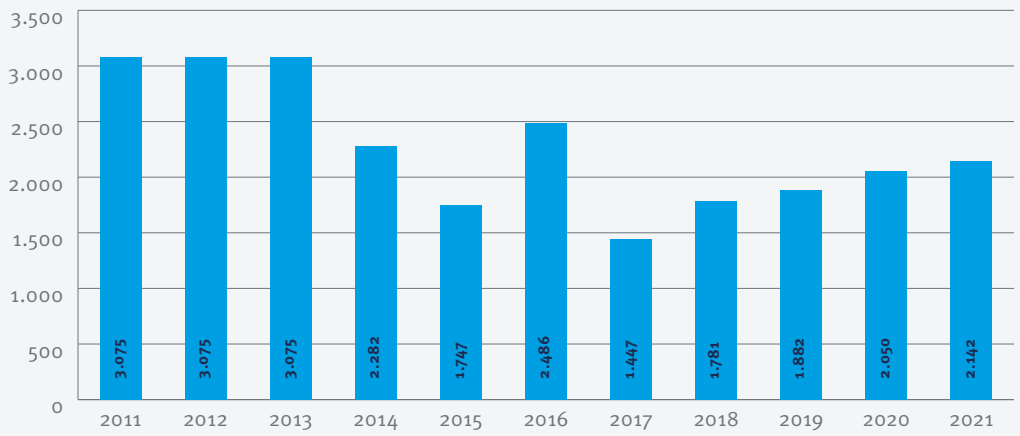

Figuur 8: *Verwerving van gronden, per jaar*
Bron: VRN rapportages 1 t/m 7 & GIS-data 8e VRN

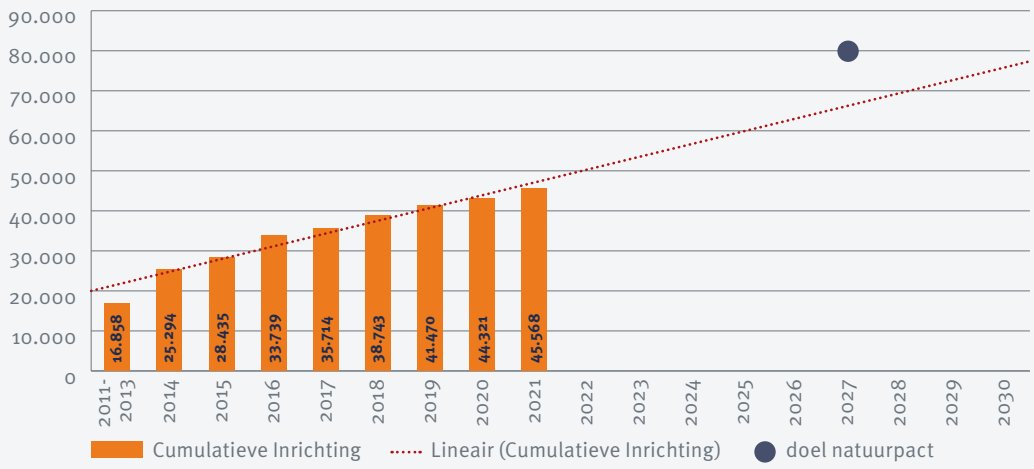

Figuur 9: *Trend inrichting van gronden, cumulatief*

Bron: VRN rapportages 1 t/m 7 & GIS-data 8e VRN

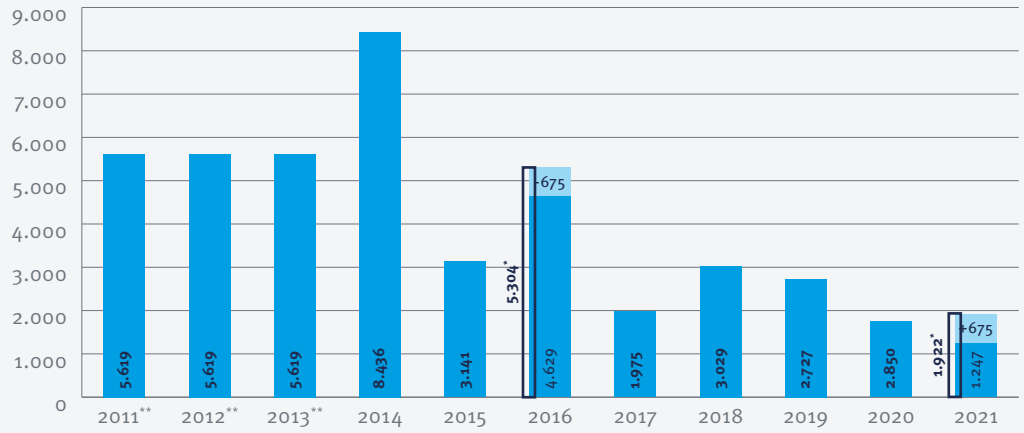

Figuur 10: *Inrichting van gronden, per jaar*

Bron: VRN rapportages 1 t/m 7 & GIS-data 8e VRN

* Ieder jaar vinden bij de provincies (veelal kleine) datacorrecties plaats. Daarnaast corrigeerde de provincie Limburg in 2021 de in 2016 gerapporteerde hectares. Inmiddels is namelijk gebleken dat de inrichting van deze hectares al plaatsvond voor 2011. In de figuur is de datacorrectie in lichtblauw weergegeven. Per saldo is er niet minder natuur beschikbaar.
** Voor de jaren 2011-2013 is het jaarlijkse gemiddelde over dee drie jaar opgenomen.

krijgen we echter steeds nauwkeuriger in beeld wat de exacte oppervlakte van de natuur binnen het NNN is. Een overzicht van de verwerving en inrichting en het beheer per provincie is opgenomen in bijlage 1.

Uit de kaarten in figuur 3 en figuur 12 blijkt een overlap tussen de rijkswateren en de NNN-begrenzing, die nader moet worden onderzocht door Rijk en provincies. In de rijkswateren geldt immers niet het beschermingsregime van het NNN (zie artikel 2.10 Besluit algemene regels ruimtelijke ordening). De geactualiseerde begrenzing van de rijkswateren en van de Natura 2000-gebieden, waar het Rijk voortouwnemer is, als ook de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM)-gebieden, vallend binnen deze nieuwe begrenzing, zijn opgenomen in figuur 4.

Concluderend

Het aantal hectares dat jaarlijks voor het NNN wordt ingericht is in 2021 minder groot dan in de jaren 2018 t/m 2020. Daarom blijft versnelling nodig om het doel van ruim 80.000 hectare ingerichte natuur eind 2027 te behalen. Provincies zijn zich daar bewust van. Daarom startten de provincies eind 2021 in samenwerking met het ministerie van LNV een Taskforce 'Versnelling inrichting rest-opgave 80.000 ha extra natuur'. In paragraaf 2.1.2 volgen de eerste resultaten van de taskforce.
Processen voor verwerving en inrichting van het NNN door de provincies gaan onverminderd door. 2021 is onder andere benut om de manier van werken bij de provincies te herijken. Zeker omdat de opgaven in het landelijk gebied (waaronder klimaat, water en natuur) meer en meer gebiedsgericht en integraal worden opgepakt. Er is bovendien veel geïnvesteerd in de relatie met onder andere terreinbeherende organisaties en andere grondeigenaren. Tot slot hebben de provincies in 2021 meer medewerkers hiervoor ingezet, ondanks de krapte op de arbeidsmarkt.

Onderhanden hectares
In Bijlage 1 is voor het eerst een tweede tabel opgenomen (tabel 2). Deze tabel geeft een grove schatting van het aantal hectares dat elke provincie op korte termijn (uiterlijk 2023) verwacht in te richten, de zogenaamde onderhanden hectares. In totaal is dat 5.630 hectare. Daarnaast geven de provincies aan hoeveel hectares zij kansrijk achten om vóór eind 2027 in te richten (21.825 hectare) en van hoeveel hectares zij de inrichting vóór eind 2027 nog onzeker achten (13.117 hectare). In deze cijfers is de extra ambitie van 6.139 hectare meegenomen.
De acties vanuit de Taskforce 'Versnelling inrichting restopgave 80.000 ha extra natuur' (zie paragraaf 2.1.2) zijn nodig, zodat de provincies de ambitie van 80.000 hectare nieuwe natuur eind 2027 waar kunnen maken.

2.1.2 Resultaten Taskforce 'Versnelling inrichting restopgave 80.000 ha extra natuur'

Eind 2021 hebben de provincies in samenwerking met het ministerie van LNV een Taskforce 'Versnelling inrichting restopgave 80.000 ha extra natuur' ingesteld mede in samenspraak met de terreinbeherende organisaties. De taskforce geeft bestuurlijk advies over mogelijke versnellingsstrategieën en stelt een voorstel op voor een plan van aanpak voor het vervolg. Hier volgen de eerste resultaten van de taskforce.

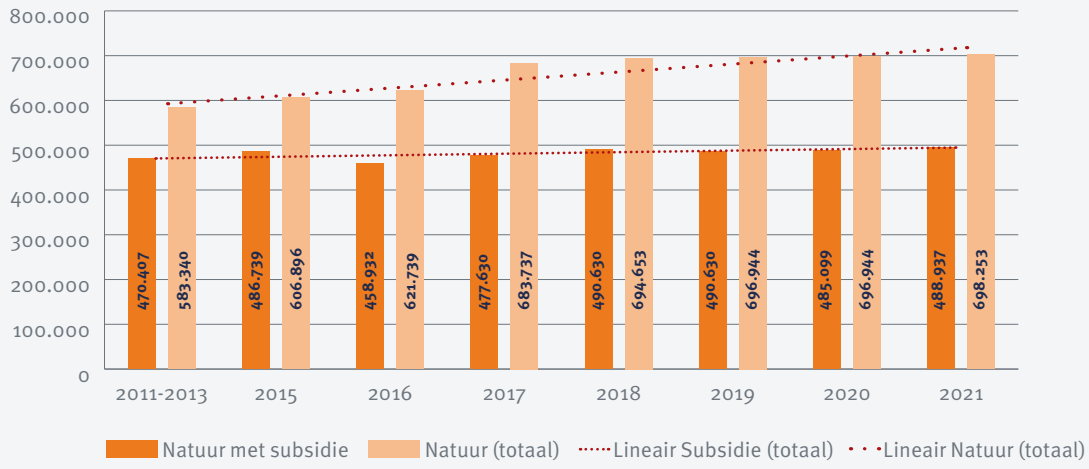

Figuur 11: *De ontwikkeling van de oppervlakte natuur in het NNN sinds 2011 in hectare*

Bron: VRN rapportages 1 t/m 7 & GIS-data 8e VRN

Bestuurlijke context
De provincies houden vast aan de ambitie om 80.000 hectare nieuwe natuur te realiseren. Alle provincies zetten zich 100% in om de inrichting eind 2027 afgerond te hebben. De inrichting ligt achter op schema door oorzaken als beschikbare capaciteit (zowel bij provincies als bij uitvoerende organisaties), gestegen grondprijzen, verminderde grondmobiliteit en cumulatie van ruimtelijke vraagstukken. Provincies zetten zich samen met de rijksoverheid in om deze belemmeringen zo klein mogelijk te maken.

Doorlopen proces
De taskforce heeft de jaarlijkse gegevensleveringen bestudeerd en interviews gehouden met alle provincies. Zo heeft de taskforce inzicht gekregen in de stand van zaken per provincie, zoals de ontwikkelopgave of ambitie per provincie en de status van verwerving en inrichting. Ook is het ingezet instrumentarium per provincie in beeld gebracht. Daarnaast zijn twee leernetwerksessies voor provincies georganiseerd.

Figuur 12: *Voortgang van de verwerving en inrichting van het Natuurnetwerk Nederland (NNN)*

Bron: VRN-rapportages 1 t/m 7 & GIS-data 8e VRN

Advies

De taskforce heeft de provincies als volgt geadviseerd en de provincies hebben besloten dit advies op te volgen:

- Het opstellen van een realisatiestrategie per provincie, in de tweede helft van 2022, met concrete acties gericht op versnelling om de afgesproken 80.000 hectare in 2027 te halen.
- Het in kaart brengen, door Rijk en provincies, van de landelijke acties die nodig zijn om op provinciaal niveau te helpen versnellen.
- Het toekennen van een belangrijke plaats voor het monitoren van de voortgang van bovenstaande acties in de komende Voortgangsrapportages Natuur.

2.2 Natuur buiten het NNN en de Natura 2000-gebieden

In deze voortgangsrapportage rapporteren we voor de tweede keer over de omvang en ligging van de natuurgebieden op het land buiten het NNN en de Natura 2000-gebieden. Ook bieden we inzicht in de overlap tussen NNN en Natura 2000. Dit doen we mede vanwege toezeggingen aan de Tweede Kamer.

Om inzicht te krijgen in de natuur buiten het NNN en de Natura-2000-gebieden, is wederom een analyse gedaan aan de hand van beheertypenkaarten uit de natuurbeheerplannen van de provincies. Het Natuurbeheerplan (NBP) is een beleidskader voor het provinciale natuurbeleid. In het NBP begrenzen en beschrijven de provincies de gebieden waarvoor beheerders subsidie kunnen aanvragen voor het beheer en de ontwikkeling van de natuur, agrarische natuur en landschapselementen. Deze natuur is onderverdeeld in beheertypen conform de Index Natuur en Landschap. Omdat de provincies bevoegd zijn om eigen beleidskeuzes te maken, laat figuur 3 zien dat provincies op verschillende manieren het onderscheid tussen het NNN en de natuur buiten het NNN hebben gemaakt. Voor de analyse zijn alle beheertypen meege-

nomen met een minimumoppervlakte van 100 m². Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) gebruikt de beheertypenkaart daarnaast als basis voor analyses over de natuur in Nederland.

Omvang natuur buiten NNN en Natura 2000
De oppervlakte beheerde natuur op het land buiten het NNN en de Natura 2000-gebieden is op 1 januari 2022 42.430 hectare. De verdeling per provincie is opgenomen in tabel 2. De ligging ervan is opgenomen in figuur 3. Op deze kaart zijn alle natuurgebieden op het land opgenomen.

Overlap NNN en Natura 2000
Opvallend is dat een aantal Natura 2000-gebieden op het land geen onderdeel uitmaakt van de natuur binnen het NNN (36.138 hectare – zie paragraaf 2.1). Hiervan bestaat 13.091 hectare uit agrarische percelen en infrastructuur, die wel begrensd zijn binnen het NNN, maar niet zijn begrensd als natuur binnen het NNN. De resterende 23.047 hectare is gelegen buiten het NNN en omvat voor een groot deel gronden met ANLb-subsidie (zie paragraaf 2.4) en daarnaast ook agrarische percelen en infrastructuur. Verder valt op dat enkele defensieterreinen die niet zijn aangewezen als Natura 2000-gebied, bij wet zijn uitgesloten voor aanwijzing als NNN. Bijvoorbeeld in Utrecht De Leusderheide (zie kader op pagina 18) en in Drenthe militair Oefenterrein Havelte en De Haar. Deze defensieterreinen hebben wel natuurwaarden, maar zijn dus geen onderdeel van het NNN.

WATERBUFFELS VERGROTEN DE BIODIVERSITEIT

NOORD-HOLLAND

In de Diemerscheg is in 2021 een pilot gestart met begrazing door waterbuffels in het deel Waterlandtak-West nabij Muiden. De provincie Noord-Holland en Staatsbosbeheer ondertekenden 10 februari 2021 de samenwerking van vijf jaar. Zij onderzoeken of natuurlijke begrazing helpt om natuurdoelen te behalen: het verbeteren van de natuurverbinding en het vergroten van de biodiversiteit. Het project draagt bij aan de voltooiing van het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Een deel van de nieuwe natuur is compensatie voor de verbreding van de rijkswegen A1/A6 (Schiphol, Amsterdam en Almere).

NIEUWE PADEN
De Waterlandtak-West is een voormalige snelweg, heringericht tot natuur. Het natte moerasgebied vormt de schakel tussen het Naardermeer en Waterland ten noorden van Amsterdam. Het is de verwachting dat met name otters en ringslangen profiteren van deze verbinding door het water. Waterbuffels leven van nature in en om waterrijke gebieden. De dieren kunnen goed zwemmen en lopen met hun grote hoeven makkelijk door modder en plassen. In de drassige gebieden verplaatsen zij zich tussen eilandjes en maken zij zo nieuwe paden en poeltjes. Daarmee houden ze de natte verbindingszone open voor andere dieren. Naast gras eten waterbuffels ruige vegetatie, zoals jonge wilgen, riet en ruigte. Daardoor ontstaat een gevarieerd landschap.

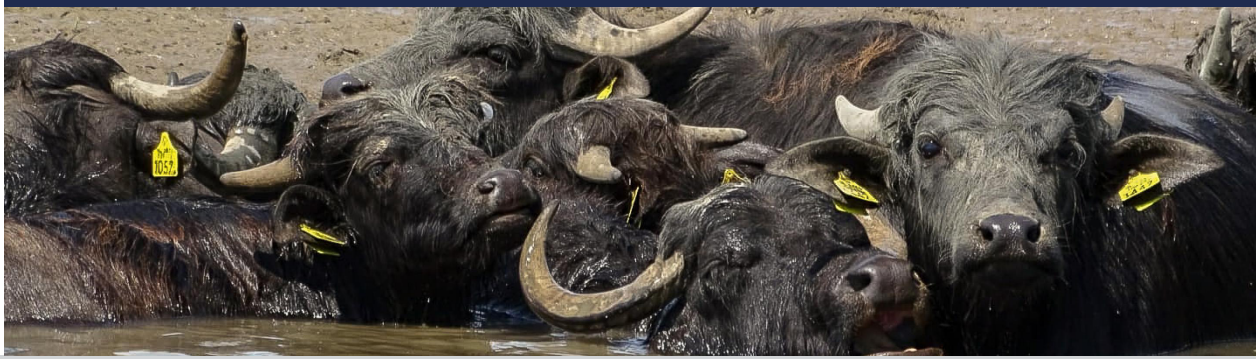

MILITAIR TERREIN MET NATUURWAARDEN

PROVINCIE UTRECHT

De Leusderheide is een militair oefenterrein in de gemeente Leusden. Het is circa 870 hectare groot en ligt op de Utrechtse Heuvelrug even ten zuiden van Amersfoort. Het gebied bestaat uit een heidegebied afgewisseld met bossen. Een deel van de bossen zijn oude bosgroeiplaatsen en boskernen. Dat wil zeggen dat de bossen in elk geval al sinds 1832 bos zijn en deels bestaan uit bomen met naar verwachting inheems genenmateriaal.

RUSTGEBIED

Het gebied is afgesloten voor publiek en maar beperkt vanaf de omringende wegen te overzien. Militairen oefenen er in het rijden met zware voertuigen en het terrein is in gebruik als schietbaan. De Leusderheide is een van de militaire terreinen die bij wet zijn uitgesloten voor aanwijzing als NNN. Het terrein maakt wél deel uit van het natuurnetwerk in Utrecht en is een rustgebied voor veel soorten. Buiten het militaire gebruik is het gebied niet toegankelijk.

Landnatuur buiten NNN & Natura 2000	
Provincie	**Oppervlak (ha)**
Drenthe	8.509
Flevoland	2.926
Fryslân	4.515
Gelderland	8.518
Groningen	3.863
Limburg	360
Noord-Brabant	67
Noord-Holland	74
Overijssel	10.928
Utrecht	2.178
Zeeland	155
Zuid-Holland	338
Eindtotaal	**42.430**

Tabel 2: *Beheerde landnatuur buiten het NNN & Natura 2000. Provincies hebben in het verleden mogelijk grotere arealen bestaande natuur in beeld gebracht, op basis van een ruimere definitie dan in deze berekening is gehanteerd.*

Bron: Natuurbeheerplannen provincies

2.3 Soortenbescherming

In de Wet natuurbescherming staat een algemene zorgplicht ter bescherming en instandhouding van alle wilde fora en fauna. Daarnaast bevat de wet een bijzonder beschermingsregime (met verboden en geboden) voor ongeveer vijfhonderd soorten planten en dieren. Activiteiten als het doden, vangen of verstoren van deze dieren en het verwijderen van deze planten zijn in principe verboden. Deze bescherming is verankerd in Europese verplichtingen en afspraken waaraan Nederland zich in internationaal verband heeft gecommitteerd.

Passieve soortenbescherming

In de Wet natuurbescherming is veel aandacht voor passieve

soortenbescherming. Het gaat om de wettelijke bescherming van aangewezen beschermde dieren en planten door verbodsbepalingen. Het doel van de passieve soortenbescherming is het behoud van soorten als er activiteiten worden uitgevoerd die deze soorten kunnen schaden. Provincies kunnen afwijken van deze verboden met vrijstellingen en ontheffingen.

Een groot deel van de aanvragen bij de provincies betreft verduurzaming van gebouwen, meestal in verband met de energietransitie. Het is weinig effectief om aan individuele initiatieven ontheffing te verlenen. Daarom werken provincies met soortenmanagementplannen op gebiedsniveau. Ontheffingsverlening op het niveau van individuele gebouwen kost gemeenten en woningcorporaties of projectontwikkelaars veel werk. Met een soortenmanagementplan kunnen de provincies beter sturen op de gestelde wettelijke vereisten en het stellen van voorschriften aan de gebiedsgerichte ontheffing. Zo kan de bescherming van soorten op gebiedsniveau worden geborgd. Deze plannen, gebaseerd op gedegen ecologisch onderzoek, zorgen voor de wettelijke bescherming en dragen extra bij aan duurzame bescherming van populaties.
In de provincie Utrecht hebben bijvoorbeeld de gemeenten Zeist, Wijk bij Duurstede en Amersfoort sinds 2021 een soortenmanagementplan.

Actieve soortenbescherming
Actieve soortenbescherming heeft als doel populaties van soorten flora en fauna in een gunstige staat van instandhouding te brengen door actief aanvullende maatregelen te nemen. Actieve soortenbescherming is een verplichting voor de provincies. Zij nemen maatregelen voor bescherming, instandhouding of herstel van biotopen en leefgebieden van soorten. Deze maatregelen bestaan bijvoorbeeld uit extra beheer- of inrichtingsmaatregelen om het leefgebied te herstellen, te verbeteren of uit te breiden, uit fokprogramma's om soorten terug te brengen of het aanbrengen van nestgelegenheid. Het gaat om maatregelen die aanvullend zijn op regulier natuurbeheer.
Daarbij gaat het vooral om soorten waarvoor internationale doelstellingen gelden (soorten van de Vogel- en Habitatrichtlijn en de Bern- en Bonn-conventie) en bedreigde soorten van de Rode Lijst. Maar ook met meer algemene soorten gaat het niet goed, zoals de huismus, boerenzwaluw, egel en eekhoorn.
Actieve soortenbescherming is een taak van de provincies. Zij nemen de nodige maatregelen om populaties van bedreigde soorten te herstellen. De maatregelen worden zo gekozen dat er meerdere soorten in hetzelfde gebied van profiteren (leefgebiedenbenadering).

Enkele voorbeelden van actieve soortenbescherming
In de Groningse polder Oosterland staat de laatste groeiplaats van een witbloeiende variant van de kievitsbloem. De provincie Groningen probeerde in 2021 op projectbasis het aantal planten te vermeerderen en daardoor de populatie robuuster te maken. Daarnaast werden de groeiomstandigheden verbeterd.
De provincie Limburg ondersteunde een project van de Stichting ARK Natuurontwikkeling voor de wilde kat. Het project moest via onderzoek, voorlichting en maatregelen het leefgebied van de wilde kat in Zuid-Limburg verbeteren (zie kader). In 2021 werd gerapporteerd dat de wilde kat in Zuid-Limburgse bossen leeft en inmiddels een stabiele populatie kent. Volgens de stichting is dit een teken dat het gebied ecologisch goed functioneert. Er is voldoende voedsel, schuilgelegenheid en leefruimte voor een relatief groot en schuw roofdier. Het betekent dat het gebied ook voor andere soorten aantrekkelijk is, zoals de wezel, hermelijn, bunzing en boommarter.
In Overijssel werden in 2021 onder andere 57 erven natuurvriendelijk ingericht voor soorten als de kerkuil en boerenzwaluw. Dit kon dankzij de subsidieregeling voor aandachtsoorten. Ook kregen vier gemeenten subsidie voor en hulp bij het opstellen van een

ecologisch bermbeheerplan en werd dertig kilometer provinciale berm ecologisch ingezaaid. Bovendien startten er vijf pilotprojecten voor onder andere otter-, reptielen- en reeënvoorzieningen en werden drie bermen volledig omgevormd.
In de provincie Noord-Brabant is een project uitgevoerd om het leefgebied van diverse bedreigde soorten te verbeteren. Van het herstel van waardevolle visvijvers profiteerden met name zeldzame moerasvogels zoals het woudaapje en de roerdomp (zie kader op pagina 21).

Faunabeheer

Faunabeheer is een bijzondere vorm van soortenbeleid, waarbij dieren worden gevangen of gedood om in de wet opgenomen belangen te beschermen. Dit gaat bijvoorbeeld om schadebestrijding of problemen rondom de openbare veiligheid, zoals verkeersveiligheid. Het uitgangspunt bij faunabeheer is om schade zoveel mogelijk te voorkomen met goede preventieve maatregelen. Faunabeheer vindt plaats op grond van faunabeheerplannen, die faunabeheereenheden met een brede maatschappelijke vertegenwoordiging in de provincies opstellen. De provincie Limburg is in 2021 gestart met de uitvoering van een nieuw faunabeheerplan.

Exotenbeleid

Exoten zijn uitheemse plant- en diersoorten die door menselijk handelen bewust of onbewust in de Nederlandse natuur terecht zijn gekomen. Enkele van deze uitheemse soorten veroorzaken schade aan de inheemse biodiversiteit, doordat zij inheemse soorten verdringen of de leefomgeving voor deze soorten ongeschikt maken. Om de verspreiding van deze soorten tegen te gaan is er een EU-verordening, die lidstaten verplicht om maatregelen te treffen als dier- en plantsoorten gevonden worden die vermeld staan op de zogenaamde Unielijst. Dit is een lijst met invasieve exoten die in een bepaald deel van de EU schade toebrengen.
In 2021 heeft de rijksoverheid de verantwoordelijkheid voor de

DE OPMARS VAN DE WILDE KAT

PROVINCIE LIMBURG

De provincie Limburg subsidieert het meerjarig project ‘De opmars van de Limburgse kat, een groene loper voor de wilde kat in Limburg’. Het project is op initiatief van ARK Natuurontwikkeling gestart in 2021 en heeft een looptijd tot en met 2024. Het doel is om in Zuid- en Midden-Limburg voor de wilde kat meer en betere corridors, stepping stones en leefgebied te ontwikkelen. De wilde kat is vanuit het zuiden (de Eifel en Ardennen) bezig met een opmars en heeft sinds 2013 in het uiterste zuiden van Zuid-Limburg vaste voet aan de grond gekregen. Het project werkt aan de uitbreiding, verbetering, en bereikbaarheid van het (toekomstige) leefgebied van de kat. Hierdoor kan de soort zich verder verspreiden.

OOK IMPULS VOOR ANDERE DIEREN

Tegemoetkomen aan de omgevingseisen van de wilde kat, betekent automatisch een ecologische impuls voor veel andere soorten planten en dieren. Zoals de hazelmuis, boommarter, grauwe klauwier, diverse amfibieën, bijen, vlinders en tal van andere insecten. De wilde kat gedijt in een robuust, structuurrijk, weelderig, (half)natuurlijk boslandschap met overgangen naar grazige weiden. Inmiddels heeft de wilde kat zijn leefgebied uitgebreid en is naast het Vijlenerbos ook het plateau tussen Geul en Gulp vast woongebied geworden. In dit project werken diverse partijen samen, zoals het Limburgs Landschap, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Natuurrijk Limburg, de provincie Limburg, gemeenten, particulieren en andere grondeigenaren.

WOUDAAPJE EN ROERDOMP PROFITEREN VAN HERSTEL VISVIJVERS

PROVINCIE NOORD-BRABANT

In de gemeente Bergeijk werden in 2021 drie waardevolle historische visvijvers hersteld langs de Beekloop. De oude visvijvercomplexen zijn in eigendom van Natuurmonumenten. De vogelrijke vijvercomplexen worden gevoed door de kalkrijke Beekloop. Dankzij het kalkrijke water herbergt de Beekloop uitzonderlijke macrofauna en vissen zoals de beekprik. In samenwerking met onder andere Waterschap de Dommel, de gemeente Bergeijk en de provincie Noord-Brabant heeft Natuurmonumenten de natuurwaarden én cultuurhistorische waarden verder ontwikkeld.

KIEMENDE WATERPLANTEN

Hoofddoel van het project was het leefgebied van diverse bedreigde soorten te verbeteren. Zo moesten zeldzame moerasvogels als het woudaapje en de roerdomp profiteren van het herstel. Maar ook vele planten- en diersoorten, waaronder de kleine modderkruiper, gevlekte witsnuitlibel en hazelworm. Het watersysteem en de inrichting zijn zodanig opgeknapt dat water langer vast wordt gehouden en het beheer afgestemd kan worden op bijzondere soorten. Ook zijn de vijvers opgeschoond zodat waterplanten weer kans tot kieming krijgen. De opgedane kennis en ervaringen worden gebruikt om ook de aangrenzende visvijvers te revitaliseren. Het project is een mooi voorbeeld van de manier waarop soortgerichte maatregelen bijdragen aan systeemherstel en behoud van cultuurhistorische waarden.

bestrijding van het merendeel van deze invasieve soorten aan de provincies overgedragen. Zo is de provincie Overijssel in 2021 na ecologisch onderzoek gestart met de gerichte bestrijding van de waterwaaier. Daarbij is de provincie ook op andere invasieve soorten gestuit. De uitkomsten van dit onderzoek hebben geleid tot een gecombineerd bestrijdingsplan.

Inwoners en organisaties

Soortenbescherming is een verantwoordelijkheid van Rijk en provincies. Maar ook burgers en organisaties tonen betrokkenheid bij hun directe leefomgeving via initiatieven die een of meer soorten helpen. Zo had Landschapsbeheer Groningen in 2021 het project ‘Een nest voor een ransuil’. Geprobeerd werd om ransuilen aan het broeden te krijgen in kunstnesten. Vrijwilligers monitorden of ransuilen de kunstnesten gebruikten en hoe het broedverloop was.
In de provincie Limburg heeft de Stichting Natuurbeheer Brongebied Aalsbeek (SNBA) gewerkt aan het herstel van een amfibieënbiotoop in het stroomgebied van de Aalsbeek in Belfeld. De natuurparel uit de projectnaam - ‘Van natuurparel tot parelsnoer’ - betreft de aanwezigheid van prioritaire soorten uit het provinciale natuurbeleid. Hierbij gaat het vooral om amfibieën, zoals de kamsalamander, knoflookpad en zandhagedis. Samen met vrijwilligers zijn poelen heringericht en opgeschoond en diverse maatregelen uitgevoerd. Met als resultaat dat de poelen weer dienen als voortplantingsbiotoop voor allerlei amfibieën. Daarnaast was het ook in 2021 in de provincie Utrecht mogelijk om een voucher ‘Beleef en Bewonder’ aan te vragen. Een regeling voor vrijwilligersgroepen die een groen project in hun eigen wijk of dorp wilden uitvoeren.

2.4 Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Meer dan de helft van het Nederlandse oppervlak is in gebruik als landbouwgrond. Een groot aantal soorten flora en fauna is deels afhankelijk van het agrarisch gebied voor hun voortbestaan, zoals

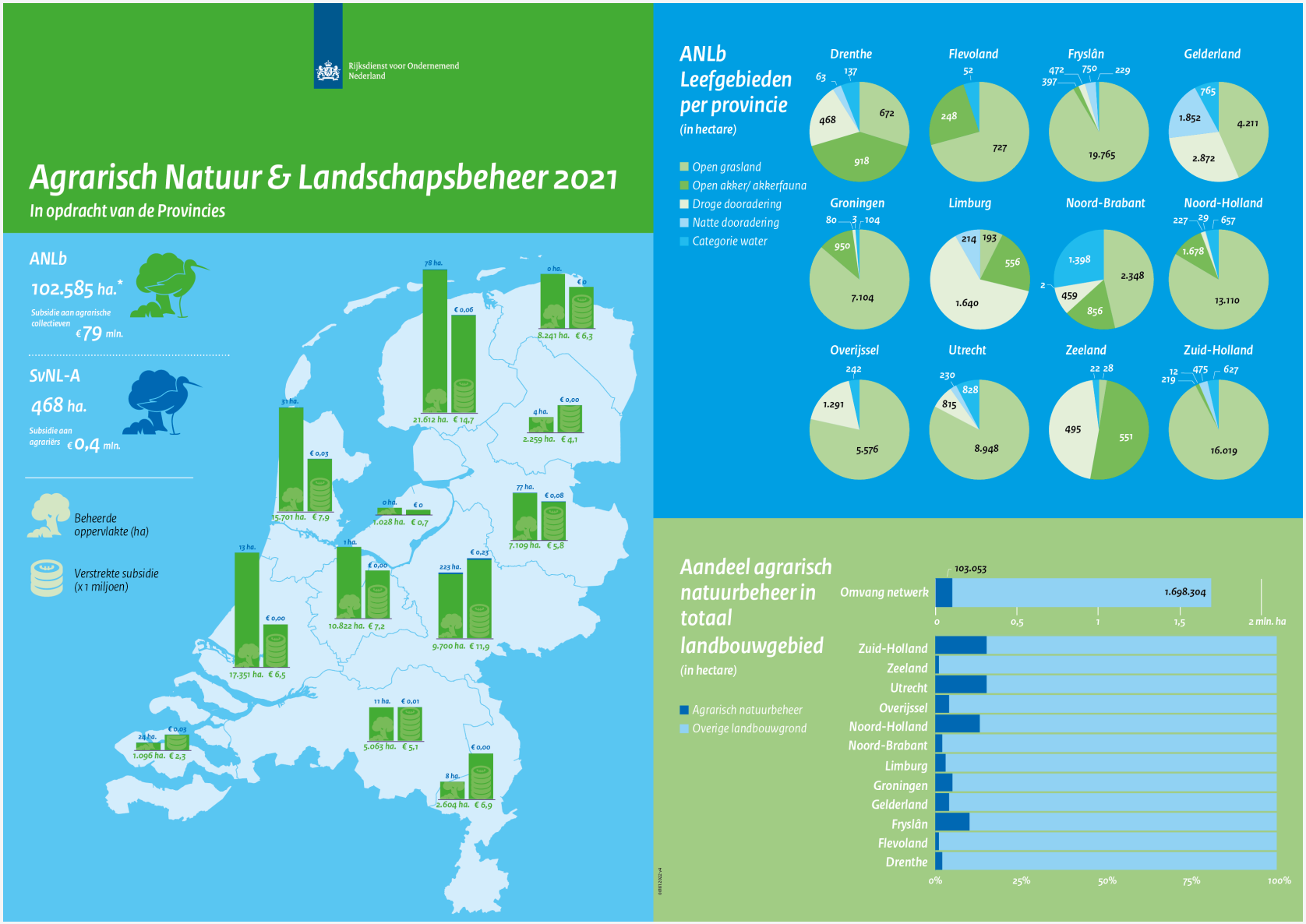

Figuur 13: *Een overzicht van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) in 2021 per provincie. In beeld gebracht zijn: het aantal hectares en budget (grote kaart), het areaal leefgebied (cirkeldiagrammen) en het aandeel agrarisch natuurbeheer binnen het totale agrarisch areaal. SNL-a: dit zijn aflopende contracten met individuele agrariërs.*

Bron: Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

* Toelichting areaal: voor het ANLb maken de agrarische collectieven vóór het beheerjaar met de provincie afspraken over een minimum en maximum te beheren of subsidiëren areaal. Een collectief heeft de opgave om minimaal de ondergrens van deze bandbreedte te realiseren voor het ontvangen van subsidie, en krijgt maximaal het subsidiebedrag dat hoort bij de bovengrens. Maar collectieven beheren vaak een groter areaal dan de afgesproken bandbreedte. Zo creëren ze een oppervlaktebuffer voor het geval dat er beheer uitvalt, bijvoorbeeld omdat een lid van het collectief niet aan de subsidievoorwaarden kan voldoen. De infographic bevat het areaal inclusief deze oppervlaktebuffer.

veel soorten weidevogels. Trends laten zien dat de biodiversiteit in het agrarisch gebied nog steeds achteruitgaat[2]. Een meer natuurbewuste manier van agrarisch ondernemen levert een belangrijke bijdrage aan de instandhouding van de Nederlandse biodiversiteit. Andersom geldt ook dat natuurwaarden van essentieel belang zijn voor het agrarisch gebied, in de vorm van ecosysteemdiensten zoals een vruchtbare bodem, bestuiving of plaagbestrijding.
Ten slotte zorgt de agrarische sector voor typisch Nederlandse landschappen, die waardevol zijn voor diverse soorten. Een voorbeeld is het weidse open laagveenlandschap dat cruciaal is voor het voortbestaan van weidevogels als de grutto. Om deze redenen streven we ernaar de agrarische sector nog meer te verbinden met natuur. Het agrarisch natuur- en landschapsbeheer is daarvoor een belangrijk instrument.

68 soorten

Rijk en provincies hebben in de uitwerking van het Natuurpact afgesproken het agrarisch natuurbeheer in het boerenland te richten op 68 soorten van de Vogel- en Habitatrichtlijn. Het gaat om soorten waarbij het agrarisch natuurbeheer een zinvolle bijdrage kan leveren aan de opgaven in het pact. Deze 68 soorten zijn verdeeld over vier groepen leefgebieden: open grasland, open akkerland, droge dooradering en natte dooradering. Daarnaast richten de maatregelen binnen de categorie water zich op verbetering van de waterkwaliteit en de beschikbaarheid van water.

ANLb: toename areaal

Aanvullend op de inrichting en het beheer van natuur binnen het NNN werken Rijk en provincies aan de verbetering van de biodiversiteit in het agrarisch gebied. Sinds 2016 gaat dat via het stelsel voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), waarin gebiedscollectieven van agrariërs een centrale rol vervullen. In 2021 nam de oppervlakte agrarisch natuurbeheer in Nederland toe met circa 2.400 hectare ten opzichte van 2020. In totaal is 103.053 hectare onder beheer, waarvan 102.585 hectare ANLb en nog 468 hectare onder de regeling Subsidie Natuur- en Landschapsbeheer (SNL-a). De SNL-a regeling is in 2021 definitief uitgefaseerd. Dit betreft de subsidieverlening aan agrariërs voor de invoering van het collectieve stelsel in 2016. Vanaf 2022 zijn er enkel nog ANLb-contracten binnen het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Daarmee wordt op ruim 6% van het agrarisch areaal enige vorm van agrarisch natuurbeheer uitgevoerd. Sinds de invoering van het ANLb is het uitgekeerde bedrag aan de collectieven per beheerjaar toegenomen, van € 42,4 miljoen in 2016 tot € 79 miljoen voor het beheerjaar 2021. In het nieuwe GLB-NSP is vastgesteld dat er meer budget voor het ANLb beschikbaar komt voor de komende jaren. In figuur 13 is de verhouding van het agrarisch natuurbeheer in beeld gebracht in relatie tot het totale agrarische areaal.

Voorbereiding op het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB)

Het nieuwe Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) zal ingaan op 1 januari 2023. Het huidige GLB is hiermee verlengd tot 1 januari 2023. Vele ketenpartijen hebben zich voorbereid op de veranderingen in het nieuwe GLB en het ANLb. Dit zijn het IPO, het ministerie van LNV, BIJ12, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RvO), Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA), LandschappenNL en de natuurlijk de agrarische collectieven zelf (met BoerenNatuur als koepelorganisatie).
In het nieuwe GLB wordt de basispremie lager en komt er meer ruimte voor vergroening en biodiversiteit, onder andere via het nieuwe instrument van de ecoregelingen.
Een verandering in het nieuwe ANLb is de verbreding van het doelbereik. Voor de verbreding van het doelbereik komen er additionele middelen beschikbaar voor klimaat- en waterdoelen, de

2 Bron: Fauna van het agrarisch gebied, 1990-2020 | Compendium voor de Leefomgeving (clo.nl).

optimalisatie van het huidige ANLb, het aanvalsplan Grutto en extra inzet op akker- en struweelvogels. Het gaat hier om circa € 20 miljoen extra per jaar, in de jaren 2023 en 2024 en mogelijk groeiend naar circa € 40 miljoen in de jaren 2025 tot en met 2027. Omdat de oude verdeling van middelen in het ANLb en de verbrede nieuwe doelen van het GLB-NSP nog niet op elkaar waren afgestemd, was de oude verdeling van middelen over de provincies niet meer passend. De commissie Beukema heeft hierover in november 2021 een adviesrapport uitgebracht aan de Bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland van het IPO.

GLB-pilots

Tussen 2019 en 2021 zijn er zeven GLB-pilots geweest. Het doel van deze pilots was te onderzoeken hoe de aanstaande veranderingen in het GLB, en dan met name de ecoregelingen, kunnen bijdragen aan een effectieve vergroening die goed aansluit bij de werkelijkheid van de agrarische ondernemers. Specifiek voor het ANLb wordt ingezet op vereenvoudiging, meer flexibiliteit in beheervoorschriften, controle en handhaving. Deze pilots zijn een samenwerking van negentien collectieven, BoerenNatuur en Land- en Tuinbouworganisatie Nederland (LTO Nederland). In 2021 presenteerden BoerenNatuur en LTO Nederland hun bevindingen in een eindrapportage.

Evaluatie van het ANLb

Het ANLb is in 2016 ingevoerd om gericht te werken aan de instandhouding van de 68 doelsoorten van het landelijk gebied. In 2020 voerde Wageningen Environmental Research (WENR) onderzoek uit naar de organisatie en effectiviteit van het ANLb. De resultaten van de tussenevaluatie zijn in het voorjaar van 2021 gepresenteerd. Zij bieden input voor mogelijke verbetering van het huidige ANLb en het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. De evaluatie gaat beperkt in op de ecologische effectiviteit van het huidige ANLb. De beleidsmonitoringsreeks van vier jaar is nog te kort om een oordeel te geven. In het rapport Stelselvernieuwing in uitvoering staat een scala aan aanbevelingen voor het verbeteren en aanscherpen van het ANLb. De belangrijkste aanbevelingen gaan mee in het project Implementatie ANLb 2023-2028 dat zich richt op de nieuwe ANLb-contractperiode.

Aanvalsplan Grutto

Het aantal broedparen grutto's in Nederland daalde de afgelopen decennia van 100.000 naar ruim 30.000. Daarom heeft het ministerie van LNV in 2021 eenmalig € 5 miljoen geïnvesteerd in het Aanvalsplan Grutto, ondersteund door enkele provincies. Hiermee kon in 2021 in een aantal gebieden het plan van start gaan. In deze gebieden worden afspraken met boeren gemaakt voor het uitbreiden van het aantal hectares zwaar weidevogelbeheer en het voorbereiden van plannen voor opschaling.
Het plan is een initiatief van oud milieuminister Pieter Winsemius, It Fryske Gea, de Friese Milieu Federatie en Vogelbescherming Nederland. Het plan wordt gesteund door de weidevogelprovincies en een groot aantal maatschappelijke organisaties, waaronder BoerenNatuur.
Het plan gaat uit van 34 kansrijke gebieden van zo'n 1.000 hectare groot. Deze gebieden worden voor de weidevogels optimaal ingericht. Dit gaat bijvoorbeeld om het verhogen van het waterpeil en de ontwikkeling van de helft of meer kruidenrijk grasland. Ook wordt er laat in het jaar gemaaid zodat weidevogelkuikens er insecten vinden en veilig kunnen opgroeien.
Voor het uitvoeren van het gehele Aanvalsplan Grutto is structureel € 34 miljoen per jaar nodig. Naast de eenmalige investering van € 5 miljoen is er in 2021 besloten om vanaf 2023 tot 2027 in totaal € 62,6 miljoen van het Europees landbouwgeld aangevuld met provinciale cofinanciering aan het aanvalsplan te besteden. Dit bedrag verschuift dan van algemene subsidies voor boeren naar specifieke inzet voor het aanvalsplan.

2.5 Natuur en water

Natuur en water zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Plant- en diersoorten zijn in hun voortbestaan afhankelijk van specifieke watersituaties. Naast de hoeveelheid én kwaliteit beschikbaar grond- en oppervlaktewater is ook de dynamiek in grond- en oppervlaktewater bepalend. Het wordt steeds urgenter om bij de inrichting en het beheer van onze wateren te anticiperen op de gevolgen van klimaatverandering. Gevolgen zoals langere droogteperioden, extremere neerslag en zeespiegelstijging. We moeten de wateren zo beheren en inrichten dat voor de te beschermen plant- en diersoorten de benodigde watersituaties gegarandeerd kunnen worden voor de toekomst. Sinds 2000 werken vele partijen aan de inrichting en het beheer van wateren onder de Kaderrichtlijn Water.

Waterafhankelijke biodiversiteit

De provincies werken bij de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland met andere partijen samen voor het herstel van water- en milieucondities. Daarmee zetten ze zich ook in voor het behoud en herstel van waterafhankelijke biodiversiteit. Zo heeft waterschap De Dommel in 2021 de Noord-Brabantse beek Run een natuurlijkere loop gegeven. Met minder steile oevers, een hogere waterbodem, schaduwplekken en meer bochten. De stroomsnelheid werd zo hoger en de kwaliteit van het water verbeterde. Dat is goed voor allerlei dieren en planten in en om de beek. Met het coalitieakkoord van december 2021 is ruim € 800 miljoen beschikbaar gekomen voor de doelen van de Kaderrichtlijn Water. Via het addendum bij het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn is dit verbonden met het grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden met een opgave ten aanzien van waterkwaliteit. Dit biedt kansen om mee te koppelen met de opgaven voor klimaatadaptatie en de aanleg van nieuwe natuur.

AKKERVOGELS GRONINGEN: EEN NIEUWE FASE IN HET BEHEER

PROVINCIE GRONINGEN

De provincie Groningen is de bakermat van het akkervogelbeheer in Nederland. In 2021 is een Actieplan Akkervogels opgesteld met daarin de nieuwste aanzetten voor verdere ontwikkeling van het akkervogelbeheer. Die aanzetten zijn nodig, omdat het ondanks inspanningen nog niet goed gaat met veel soorten akkervogels. Akkervogels is een verzamelterm voor uiteenlopende soorten. Struweelbroeders (zoals de grasmus, blauwborst en geelgors) reageren in het algemeen beter op beheerpakketten dan grondbroeders (zoals de veldleeuwerik, graspieper en patrijs). Beheerpakketten die meedraaien in het bouwplan, zijn ook van betekenis voor grondbroeders. Zoals het pakket Vogelgraan: zomergraan wordt ijler gezaaid en het gebruik van bestrijdingsmiddelen geminimaliseerd. De lagere opbrengst krijgt de boer gecompenseerd met een beheervergoeding.

AFSTEMMING GLB

De afstemming met het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) was een aandachtspunt. Het is van belang om de ecoregeling per akkerbouwer (om bijvoorbeeld een percentage van zijn land braak te leggen) zo goed mogelijk te combineren met de inzet van beheerpakketten. Optimaal is dat het GLB en akkervogelbeheer elkaar in het veld aanvullen. In de voorbereidingsfase vonden diverse organisaties elkaar (weer), van landbouworganisaties tot terreinbeheerders en van wildbeheereenheden tot Grauwe Kiekendief - Kenniscentrum Akkervogels. Het doel van het actieplan, een florerende stand van akkervogels, komt binnen handbereik door onderling vertrouwen en samenwerking van de uiteenlopende betrokken partijen.

Blauwe kiekendief; een van de zeldzame soorten akkervogels

Droogte en verdroging
Droogte is niet hetzelfde als verdroging. We spreken van droogte bij een uitzonderlijk droge periode die afwijkt van een normale situatie en die lang duurt. Droogte is vaak tijdelijk. Verdroging niet; dat is een structureel probleem. Verdroging betekent dat er te weinig grondwater van goede kwaliteit aanwezig is om de natuur in stand te houden. Voor een groot deel komt dit door jarenlange ontwatering van landelijk en stedelijk gebied en doordat meer grondwater wordt onttrokken dan natuurlijk wordt aangevuld.

Ruim 40% van Nederland bestaat uit zandgebied waarbij sprake is van een toenemende verdrogingsproblematiek. De effecten van klimaatveranderingen, zoals de recente droge zomers, versterken deze problematiek. De impact van verdroging is het grootst in die gebieden waarbij beperkt of geen aanvoer van water mogelijk is. Bovendien kan gebiedsvreemd water ongunstige neveneffecten voor aanwezige natuurwaarden veroorzaken.

Daarom pakten we ook in 2021 natuurherstel integraal aan met antiverdrogingsmaatregelen. Drinkwatermaatschappijen, waterschappen en landbouworganisaties zijn daarbij belangrijke partners. Want water voor drinkwaterbereiding en voor beregening van landbouwgewassen blijft ook noodzakelijk. Daarvoor zijn grondwater en oppervlaktewater belangrijke bronnen. Zeewater gebruiken kan ook, maar tegen een hogere prijs vanwege een duurder ontziltingsproces.

Rapport Droogte in zandgebieden
In oktober 2021 is het rapport Droogte in zandgebieden van Zuid-, Midden- en Oost-Nederland afgerond. Dit rapport bevat een analyse van onder andere de mate van droogte, en van de effecten van ingrepen vanuit het waterbeheer tijdens de droogte. Ook beschrijft het rapport de gevolgen voor de natuur en landbouw. De Rijksoverheid heeft € 400 miljoen uitgetrokken voor maatregelen op de hoge zandgronden; deze maatregelen zijn in 2021 vastgesteld in het Deltaprogramma Zoetwater. De maatregelen zijn verdeeld in drie hoofdcategorieën. In de categorie ‘Robuust watersysteem’ gaat het erom de beschikbaarheid van zoet water te vergroten en de watervraag en het wateraanbod optimaal op elkaar af te stemmen. Het doel van de maatregelen in de categorie ‘Efficiënt watergebruik’ is het verminderen van de watervraag. Maatregelen in de categorie ‘Ruimtelijke adaptatie’ stemmen het grondgebruik af op het voldoende vasthouden van water. Dit kan bijvoorbeeld door natuurgebieden te vergroten en door natuurinclusieve landbouw toe te passen op landbouwgrond. Zo ook door naaldbos om te vormen naar loofbos waardoor er minder water verdampt.

Hevige regenval en overstromingen
Na een aantal droge jaren was 2021 een relatief nat jaar. Rondom en in de Limburgse heuvels was zelfs sprake van extreme regenval die overstroming tot gevolg had van verschillende gebieden langs beken zoals de Geul en de Gulp. Als reactie op deze overstromingen stuurden alle overheden in Limburg gezamenlijk een propositie naar de minister van Infrastructuur en Waterstaat en de Tweede Kamer. Deze propositie ‘Naar een robuust watersysteem in Limburg’ beschrijft de urgentie, de noodzaak en tegelijkertijd de kans om de watersystemen in Limburg versneld klimaatrobuust te maken. De propositie is opgesteld door de provincie Limburg, de gemeenten in Limburg en Waterschap Limburg, gesteund door diverse belangengroepen. Daarnaast heeft de minister van Infrastructuur en Waterstaat in 2021, vanwege de overstromingen, de interbestuurlijke Beleidstafel Wateroverlast en Hoogwater opgezet. Deze beleidstafel rondt in 2022 haar advies af over hoe we beter kunnen omgaan met deze klimaatextremen. Het is belangrijk duurzame water- en bodemsystemen sturend te laten zijn voor de inrichting van

Nederland. In het Nationaal Water Programma 2022-2027 (vastgesteld in maart 2022) is hiervoor de ontwikkeling van een beleidsprogramma aangekondigd.

Klimaatbuffers
Maatregelen die we nemen voor de veiligheid kunnen ook een positief effect hebben op de natuur. Een voorbeeld hiervan zijn (natuurlijke) klimaatbuffers. Natuurlijke klimaatbuffers zijn gebieden waar water zo lang mogelijk wordt vastgehouden. Denk aan veengebieden, moerassen, natte bossen of brede rivieroevers. Natuurlijke klimaatbuffers voorkomen ook dat beken en rivieren buiten hun oevers treden. Zij zorgen ervoor dat bij extreme regenval het water beter in bodems en vegetatie wordt opgenomen en vertraagd in de waterlopen terechtkomt.

2.6 Agenda Natuurinclusief

Het beschermen, versterken en uitbreiden van beschermde natuurgebieden is hard nodig. Dit alleen is echter niet voldoende om de omslag te kunnen maken van biodiversiteitsverlies naar biodiversiteitswinst. Daarvoor is het noodzakelijk de maatschappelijke betrokkenheid bij de natuur te versterken en de verbinding tussen de natuur en economie te versterken. Daarmee is een transitie noodzakelijk naar een natuurinclusieve samenleving. Een natuurinclusieve samenleving wil zeggen dat we in de gehele samenleving schade aan natuur tegengaan, dus waarde toevoegen én de mogelijkheden van de natuur als oplossing beter benutten. Daarmee voorkomen we dat generaties na ons de rekening krijgen van het verlies van de natuur. Gezonde, levende bodems zorgen immers voor stabiele oogsten op lange termijn. En groen in de stad voorkomt wateroverlast en hittestress, nu en in de toekomst. Bovendien leggen we met meer natuur meer CO_2 vast. Leven in een groene omgeving draagt tevens bij aan gezondheid en welbevinden.

De transitie naar een natuurinclusieve samenleving wordt gesteund door de Nederlandse samenleving. Zo vindt een meerderheid van de Nederlanders dat economische groei hand in hand moet gaan met natuurbescherming en natuurherstel. Veel bedrijven begrijpen de noodzaak van duurzaam gebruik van natuurlijk kapitaal. Ook banken en beleggers zien de risico's van het verlies aan biodiversiteit. Steeds meer maatschappelijke organisaties, gemeenten, onderwijs- en kennisinstellingen, jongeren en bewoners zetten zich in voor herstel van de natuur in Nederland, onder andere in het Deltaprogramma Biodiversiteitsherstel.

Handvest Agenda Natuurinclusief
In aanloop naar de verkiezingen is in 2021 gewerkt aan een handvest. Op 16 april 2021 hebben de colleges van Gedeputeerde Staten van alle provincies, samen met Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en LandschappenNL, dit Handvest Agenda Natuurinclusief gepresenteerd. Hiermee hebben ze een oproep gedaan aan de nieuwe regering om belangrijke elementen uit de natuurinclusieve beweging mee te nemen in het coalitieakkoord. Om maatschappelijke opgaven aan te pakken zoals:

- Nederland veilig houden bij hoog én laag water;
- verminderen van de uitstoot en het vastleggen van broeikasgassen;
- zorgdragen voor een duurzame voedselvoorziening;
- aanpassen van de ruimtelijke inrichting van steden en dorpen aan klimaatverandering;
- verbeteren van de lucht- en waterkwaliteit;
- verhogen van de kwaliteit van de natuur en het landschap in én buiten de natuurgebieden.

Deze oproep is ondersteund door Bouwend Nederland, Unie van Waterschappen, Deltaplan Biodiversiteitsherstel, BoerenNatuur, Werkgroep Biodiversiteit Platform Duurzame Financiering, College van Rijksadviseurs en MVO Nederland.

Agenda Natuurinclusief 1.0

Op 10 juni 2022 is de eerste versie van de agenda - de Agenda Natuurinclusief 1.0 – vastgesteld in de ministerraad. Vervolgens is de agenda gepresenteerd op de Natuurtop tijdens de Floriade, op 17 juni 2022. De agenda heeft een krachtige boodschap en vijf agendapunten met concrete acties in acht domeinen.

Het doel van de Agenda Natuurinclusief is een natuurinclusieve samenleving. Dit vraagt beweging, bewustwording en systeemverandering. De agenda heeft veel partijen gemobiliseerd, onder andere uit het domein energie. In de vervolgstappen staat de positieve en verbindende kracht van de natuur centraal. Het is essentieel om in acties en communicatie de natuur als hulpbron en als oplossing te koppelen aan andere maatschappelijke opgaven. De natuur is de sleutel naar een gezonde toekomst.

Drie werklijnen

De uitvoering van de Agenda Natuurinclusief 1.0 bestaat uit drie werklijnen:

- het uitvoeren van concrete acties op acht domeinen;
- het ontwikkelen van de Agenda Natuurinclusief 2.0 inclusief investeringsagenda;
- het versterken en verbreden van ‘de beweging natuurinclusief’.

De uitvoering van de agenda 1.0 wordt nu in de steigers gezet, met publiek-private samenwerking als leidend principe. Er worden acht domeinen ingericht om op alle drie de werklijnen resultaten te boeken. Die domeinen zijn: bouw, energie, financiën, infrastructuur, landbouw, onderwijs/bewustwording, vrijetijdseconomie en water. Partijen uit deze acht domeinen geven aan met welke concrete acties zij gaan werken aan meer natuurinclusiviteit. Een ambassadeur geeft kracht en impuls aan de uitvoering van de agenda. CEO’s en directeuren worden benaderd om leiding te geven aan de domeinen. Het is de bedoeling dat deze ambassadeur en domeinleiders samenkomen in een nationaal overlegplatform, waar ook directeuren van de overheid bij aansluiten.

Een programmabureau voert regie op uitvoering van de agenda. Hiervoor werkt het programmabureau nauw samen met de domeinen, waar nodig geeft het ondersteuning.

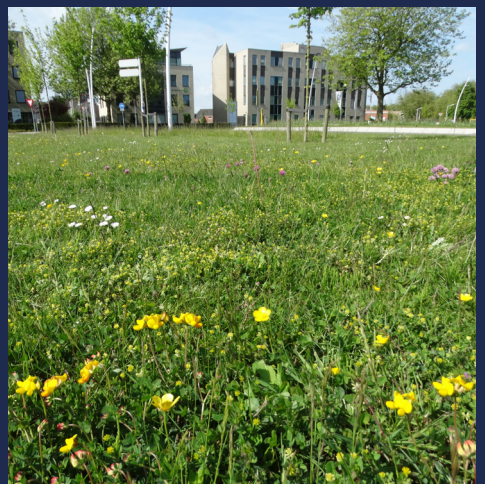

ECOLOGISCH GAZONBEHEER IN ZEELAND

PROVINCIE ZEELAND

De gezamenlijke gemeenten in Zeeland beheren samen, buiten de sportvelden, ongeveer 1.000 hectare gazon. Doordat er veel gemaaid wordt, zijn de gazons relatief duur in onderhoud en arm aan bloeiende bloemen en insecten. Stichting Landschapsbeheer Zeeland heeft het project Ecologisch gazonbeheer geïnitieerd, gesubsidieerd door de provincie Zeeland. Het project startte in 2021 en loopt tot en met 2023. In het project participeren zeven Zeeuwse gemeenten en vindt onderzoek plaats naar de natuurwinst, de milieuaspecten en de beleving bij ecologisch beheer van het gras. De resultaten zijn veelbelovend. Alleen al in Goes zijn er in de verschillende beheertypen samen 782 soorten geregistreerd, waarvan 72 soorten bijen en wespen en 415 soorten planten. De extensieve gazons blijken in vergelijking met reguliere gazons gemiddeld iets soortenrijker en veel bloemrijker. Nog meer biodiversiteit is er in bloemrijk grasland. Ook bleken veel meer bijzondere of zeldzame soorten aanwezig te zijn.

DRAAGVLAK BIJ WIJKBEWONERS

Uit onderzoek naar draagvlak voor een bloemrijkere vegetatie bij wijkbewoners heeft een ruime meerderheid van de mensen een positief gevoel bij de natuurvriendelijkere vegetaties. Vooral het hoger aandeel bloemen spreekt de mensen aan.
Er is een inschatting van de milieubelasting gemaakt bij verschillende maairegimes op basis van de eerste ervaringen en literatuur. Als het aantal maaibeurten afneemt (uitgaande van 45 maaibeurten per jaar) neemt de belasting evenredig af. Daalt het aantal maaibeurten onder de 30 dan wordt de milieuwinst geleidelijk aan minder groot.

Meer informatie over het ecologisch gazonbeheer

3 Natuurkwaliteit

Vorig jaar is in de zevende Voortgangsrapportage Natuur (VRN) op verzoek van de Tweede Kamer een beknopte rapportage over de natuurkwantiteit en natuurkwaliteit opgenomen. De natuurkwaliteit is beschreven aan de hand van acht indicatoren die de toestand en trends van soorten en ecosystemen beschrijven. In deze achtste VRN geven we een update van deze indicatoren, voor zover daarvoor nieuwe data beschikbaar zijn.

Indicatoren natuurkwaliteit

De indicatoren in de VRN beogen een landelijk beeld van de natuurkwaliteit te geven en rapporteren dus niet op provinciaal niveau of op gebiedsniveau. Voor de indicatoren is gebruikgemaakt van bestaande meetgegevens en indicatoren.
De indicatoren staan gepresenteerd in tabellen met meerdere horizontale balkjes. Indicatoren 1, 3, 5 en 7 in figuur 14 beschrijven de toestand en trends van de Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijnsoorten en habitattypen. Deze indicatoren volgen uit onze internationale rapportageverplichtingen. Maar er zijn meer soorten en ecosystemen waar we beleid voor maken en beheer voor uitvoeren. Daarom gebruiken we ook indicatoren die de toestand en trends beschrijven van 'alle' soorten en ecosystemen waarvan monitoringgegevens beschikbaar zijn. Dat zijn de indicatoren 2, 4, 6 en 8 in figuur 14.

Veranderingen natuurkwaliteit ten opzichte van vorig jaar

De veranderingen in het beeld van de natuurkwaliteit ten opzichte van vorig jaar zijn minimaal. Dit is begrijpelijk omdat veranderingen in toestand of trends op landelijke schaal in het algemeen zeer geleidelijk gebeuren. Verbeteringen of verslechteringen van de natuurkwaliteit worden daardoor pas na meerdere jaren zichtbaar aan de hand van nieuwe monitorgegevens. Daarbij kunnen niet alle indicatoren jaarlijks worden geactualiseerd. Ten opzichte van vorig jaar zijn nieuwe data beschikbaar voor de indicatoren 2, 3 en 4. Het percentage niet-bedreigde soorten (indicator 2) is vrijwel gelijk gebleven (60,8% in 2020 en 60,9% in 2021). Bij indicator 3, de trend van Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten, is het percentage soorten met een sterke of matige toename gestegen van 48% naar 49%. Het percentage soorten met een sterke of matige afname is gedaald van 13% naar 12%. De trend van de broedvogels van de Vogelrichtlijn is onveranderd. Bij de niet-broedvogels is de trend iets verbeterd: het percentage toegenomen soorten is gestegen van 40% naar 44% terwijl het percentage afgenomen soorten is gedaald van 26% naar 22%.
De trend van alle soorten (indicator 4) op basis van de jaarlijkse populatietrends (Living Planet Index) is gelijk gebleven. De nieuwe informatie over de indicatoren is dus beperkt en leidt niet tot een ander beeld van de natuurkwaliteit. Onderstaande beschrijving van de natuurkwaliteit is daarom slechts op enkele punten geactualiseerd en aangepast.

Samenvattend beeld natuurkwaliteit

De indicatoren geven het volgende beeld van de natuurkwaliteit in Nederland. Kijkend naar de doelen van de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) is de natuurkwaliteit nog onvoldoende. Ongeveer driekwart van de Habitatrichtlijnsoorten en 90% van de habitattypen verkeren in een ongunstige staat van instandhouding (SvI). De trend voor de VHR-soorten is ongeveer gelijk gebleven of duidt op een lichte verbetering. Van de Habitatrichtlijnsoorten zijn meer soorten in aantal toegenomen dan afgenomen. Dat geldt in mindere mate ook voor de vogels van de Vogelrichtlijn, waarbij vooruitgaande en achteruitgaande soorten elkaar iets meer in balans houden. Voor de habitattypen zijn in de afgelopen periode (iets) meer habitattypen met een ongunstige SvI nog verder achteruitgegaan dan vooruitgegaan.
Vergeleken met andere Europese landen scoort Nederland laag als het gaat om de toestand van HR-soorten en habitattypen. De trends van de VHR-soorten en -habitattypen zijn in internationaal perspectief (CLO-1483) echter beduidend gunstiger. Als we naar de toestand en trends van 'alle' soorten en ecosystemen kijken, is deze stabiel of is sprake van een lichte afname. We zien dat in 2021 bijna 61% van de soorten niet werd bedreigd in zijn voortbestaan. Vanaf 2008 vertonen echter iets meer soorten een afname dan een toename. Van 'alle' ecosystemen heeft 38% van het areaal landnatuur een vrij hoge tot hoge kwaliteit, tegenover 60% met een vrij lage tot lage kwaliteit.

Beschrijving natuurindicatoren en natuurkwaliteit
In figuur 14 zijn de acht indicatoren weergegeven. De figuur geeft de toestand en de trend weer van soorten en ecosystemen in Nederland. Daarbij maken we onderscheid tussen de soorten en habitattypen van de Vogel- en Habitatrichtlijn enerzijds en 'alle' soorten en 'alle' ecosystemen anderzijds. De linkjes bij de indicatoren in de figuren verwijzen naar de officiële databron waar de indicator op is gebaseerd.

1. Toestand Habitatrichtlijnsoorten
Deze indicator geeft voor de 81 Habitatrichtlijnsoorten (HR-soorten) aan hoeveel procent landelijk in een gunstige, matig ongunstige of zeer ongunstige staat van instandhouding (SvI) verkeert. Eens in de zes jaar wordt de landelijke staat van instandhouding bepaald voor de HR-rapportage aan de EU; de percentages voor deze indicator worden dus (ook) niet jaarlijks aangepast. Alle vogels ontbreken in deze indicator, omdat daarvoor geen staat van instandhouding wordt gerapporteerd.
Voor 26% (21 soorten) van de HR-soorten is een landelijk gunstige SvI gerapporteerd. Dat duidt op een lichte verbetering ten opzichte van de vorige periode, toen 23% van de HR-soorten een landelijk gunstige SvI had (18 van de toen 79 HR-soorten). Bijna driekwart van de HR-soorten voldoet nog niet aan de landelijke gunstige staat van instandhouding.

2. Toestand 'alle' soorten
Gaat het om de toestand van 'alle' soorten, dan wordt bijna 61% van 1.771 soorten 'niet bedreigd'. Deze indicator is gebaseerd op de Rode Lijsten. Er zijn in totaal 18 Rode Lijsten voor onder andere zoogdieren, dagvlinders en bijen. Hiervan wordt over zeven beleidsmatig belangrijke soortgroepen voor in totaal 1.771 soorten jaarlijks het percentage soorten met een niet-bedreigde status berekend volgens de Rode Lijst Methodiek. Dat percentage wordt gebruikt voor indicator 2. Jaarlijks verandert dat percentage maar weinig (60,9% in 2019, 60,8% in 2020 en 60,9% in 2021).
De verschillende groepen van soorten laten duidelijke verschillen zien. Een groot aantal soorten dagvlinders (61%, 43 soorten) en soorten reptielen (86%, zes soorten) wordt bedreigd. Bij de andere soortgroepen is het percentage bedreigde soorten overwegend minder dan 50%.

3. Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten
De trend van de VHR-soorten gaat over het percentage soorten van de Vogelrichtlijn én van de Habitatrichtlijn die een toename vertonen, stabiel zijn, afnemen of waarvan de trend niet bekend is. Naast de 81 HR-soorten zijn bij de trends dus ook soorten van de Vogelrichtlijn meegenomen. Het gaat daarbij om 190 soorten broedvogels en 81 soorten niet-broedvogels (overwinteraars en doortrekkers). Hiervan zijn de percentages afzonderlijk weergegeven over twee perioden. Deze trends worden eenmaal in de zes jaar gerapporteerd aan de EU, maar de indicator wordt jaarlijks door het CBS berekend op basis van gegevens van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM).
De trend voor de VHR-soorten is in de afgelopen jaren ongeveer gelijk gebleven of licht verbeterd, hoewel een deel van de 'verbeteringen' een methodische oorzaak heeft. Sinds 1990 zijn wel meer soorten in aantallen sterk of matig toegenomen dan sterk of matig afgenomen. Dat geldt voor de HR-soorten: 49% toename versus 12% afname. Het geldt ook, in mindere mate, voor de broedvogels (47% toename versus 41% afname) en de niet-broedvogels (44% toename versus 22% afname). Deze toenamepercentages zijn vanaf 2008 wel lager dan in de periode daarvoor. Verder valt op dat vooral van HR-soorten en niet-broedvogels relatief veel trends onzeker zijn.

4. Trend alle soorten
'Alle' soorten zijn in totaal 351 inheemse, in Nederland voorkomende soorten waarvan jaarlijks trendgegevens kunnen worden

CONDITIE SOORTEN: TOESTAND EN TREND

Toestand

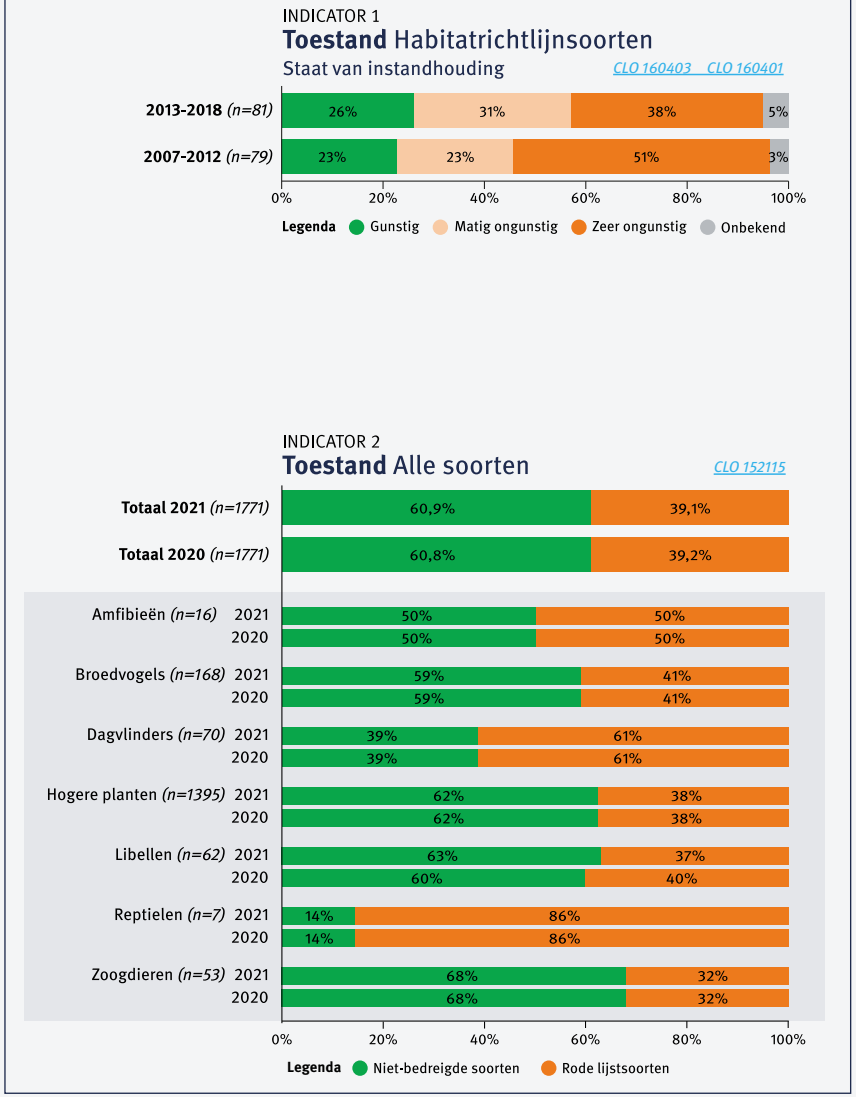

Trend

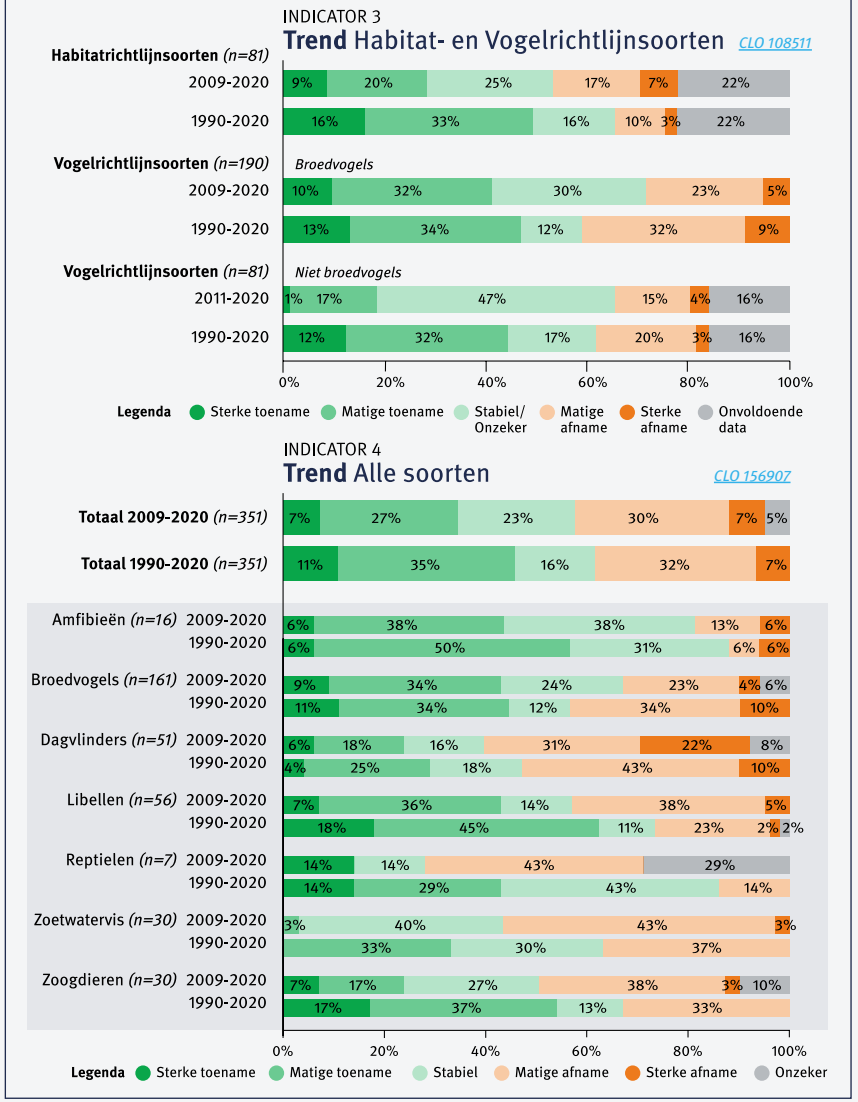

Figuur 14: *met de indicatoren 1, 2, 3 en 4*

CONDITIE ECOSYSTEMEN: TOESTAND EN TREND

Toestand

INDICATOR 5

Toestand Habitattypen van de habitatrichtlijn

Staat van instandhouding CLO 160403 CLO 160401

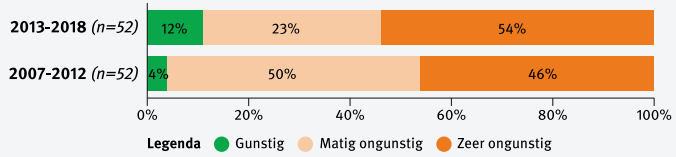

INDICATOR 6

Toestand Alle ecosystemen

Ecosysteemkwaliteit CLO 151803

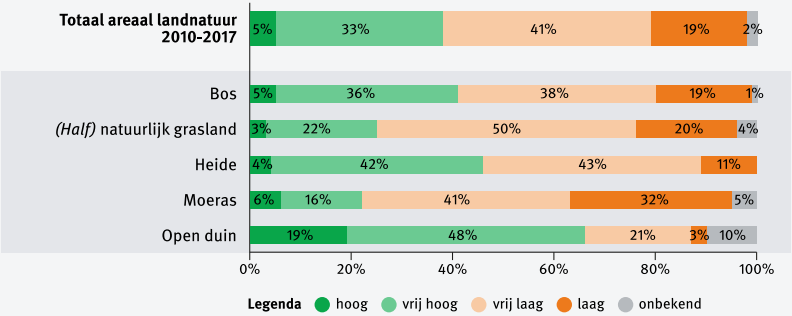

Trend

INDICATOR 7

Trend Habitattypen van de habitatrichtlijn

Trend habitattypen in ongunstige staat van instandhouding

CLO 148305 CLO 148304

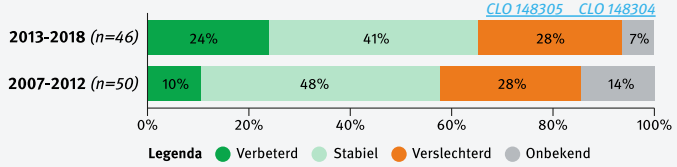

INDICATOR 8

Trend Alle ecosystemen

De trend van verschillen in kwaliteit van de verschillende ecosysteem-typen *(oppervlakte)* kan nog niet worden berekend. Hierover zullen met het PBL nadere afspraken worden gemaakt

Figuur 14: *met de indicatoren 5, 6, 7 en 8*

berekend. Deze soorten zijn verdeeld over de soortgroepen amfibieën, broedvogels, dagvlinders, libellen, reptielen, zoetwatervissen en zoogdieren. De trend in de populatieomvang van alle soorten is bepaald met de jaarlijkse populatietrends (Living Planet Index) van de soorten van het NEM. Het aantal soorten dat hierin wordt beschouwd is niet zozeer groter dan het aantal VHR-soorten, maar hierin staan ook andere soorten die we in Nederland belangrijk vinden.
Over het geheel genomen is de trend stabiel of is de laatste jaren sprake van een lichte afname. Vanaf 2008 vertonen iets meer soorten een afname dan een toename. Tussen de groepen van soorten zijn verschillen waarneembaar. Zo gaan de dagvlinders en zoetwatervissen achteruit, maar lijken de andere soortgroepen vooruit te gaan. Wel is de toename van deze soortgroepen gemeten vanaf 2008 minder dan in de periode vanaf 1990.

5. Toestand habitattypen van de Habitatrichtlijn
In Nederland komen in totaal 52 habitattypen van de Habitatrichtlijn voor (bijvoorbeeld duinbossen of blauwgraslanden) die wettelijk beschermd zijn. De staat van instandhouding van deze habitattypen is al jaren ontoereikend. In de periode 2007-2012 verkeerden slechts twee habitattypen landelijk in een gunstige staat van instandhouding. In de periode 2013- 2018 waren dat er inmiddels zes van de 52 (bijna 12%), waarvan vijf duintypen zijn. Dat lijkt een verbetering, maar deels heeft dit een methodische achtergrond, en tegelijk zijn ook drie habitattypen verslechterd. Hierdoor is de gemiddelde kwaliteit eerder stabiel te noemen. Let wel, dit gaat over het aantal habitattypen en niet over de oppervlakte van de Nederlandse natuur die hierbij hoort.

6. Toestand 'alle' ecosystemen
Voor de beschrijving van de toestand van 'alle' ecosystemen gaan we uit van vijf verschillende ecosystemen die betrekking hebben op de landnatuur. Te weten: bossen, (half)natuurlijk grasland, heide, open duin en moeras. Deze zijn gebaseerd op de Index NL beheertypen. De toestand (de natuurkwaliteit) daarvan is bepaald aan de hand van het aantal 'kwalificerende soorten' per ecosysteemtype (een samenvatting van beheertypen). Het aantal aangetroffen (of aanvullend geschatte) kwalificerende soorten bepaalt de kwaliteitsklasse. Hoe hoger het aantal, des te beter de kwaliteit. Bij deze indicator zien we dat in 38% van het totale areaal aan landnatuur de kwaliteit vrij hoog tot hoog is. Daarentegen heeft 60% een vrij lage tot lage ecosysteemkwaliteit. Open duinen hebben een relatief hoge kwaliteit (67%), terwijl die van (half)natuurlijk grasland en moerassen relatief laag is, met minder dan 25%.

7. Trend habitattypen van de Habitatrichtlijn
Van de 52 habitattypen verkeren er 46 in een ongunstige staat van instandhouding. Om inzicht te krijgen in welke richting deze 46 habitattypen zich ontwikkelen, is gekeken naar de aan de EU gerapporteerde 'trends staat van instandhouding'. Deze indicator 7 laat zien dat 11 van de 46 habitattypen (24%) met een ongunstige SvI verbeterd zijn. Daar staat tegenover dat er bij 28% (13 habitattypen) sprake is van een verdere verslechtering. De verbeteringen en verslechteringen zijn hiermee ongeveer in evenwicht.

8. Trend 'alle' ecosystemen
De trend van verschillen in kwaliteit van de verschillende ecosysteemtypen (oppervlakte) kan nog niet worden berekend. Dat kan pas als de kwaliteitsbeoordeling over 2010-2017 herhaald wordt voor een nieuwe opeenvolgende periode. In het kader van de derde Lerende evaluatie van het Natuurpact werkt PBL aan een actualisatie van indicator 6. Hierna is ook een uitwerking en een berekening van indicator 8 mogelijk.

4

Rijksonderdelen natuurbeleid

Het Rijk heeft voor bepaalde onderwerpen een specifieke verantwoordelijkheid voor het natuurbeleid en de uitvoering ervan. De voortgang ervan bespreken we in dit hoofdstuk. Aan de orde komen het natuurbeleid en de natuuruitvoering in: de grote wateren (4.1), Caribisch Nederland (4.2) en de door infrastructuur doorsneden natuurgebieden (4.3).

4.1 Grote wateren

Het Rijk is systeemverantwoordelijk voor de natuur in de grote wateren binnen de rijkswateren[3]: de Noordzee, de Waddenzee, de Eems-Dollard, het IJsselmeergebied, de Zuidwestelijke Delta en de grote rivieren. In totaal gaat het om meer dan 6 miljoen hectare water. Hierbinnen is het Rijk verantwoordelijk voor het realiseren van de doelen die zijn geformuleerd op grond van de Kaderrichtlijn Water (KRW), de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM), voor het rijkseigendom in Natura 2000-gebieden en overige delen van de rijkswateren. Provincies zijn verantwoordelijk voor de realisatie van natuur in de private wateren en Staatsbosbeheer-eigendommen van de rijkswateren. Het Rijk laat het beleidsmatige concept van een Natuurnetwerk Nederland nat vervallen, omdat de begrenzing ervan vrijwel gelijk is aan de begrenzing van de rijkswateren en er geen ander beschermingsregime is voor de natuur en het milieu als dat van de rijkswateren.

Actualisatie begrenzing

De begrenzing van de rijkswateren dateert uit 2006 en is vastgelegd in de Nota Ruimte. Wijzigingen als gevolg van nieuwe ontwikkelingen zijn echter niet centraal in één geactualiseerde kaart vastgelegd, waardoor onduidelijkheden zijn ontstaan. Daarom is de begrenzing van de rijkswateren ten opzichte van de begrenzing uit de Nota Ruimte 2006 in 2022 geactualiseerd in deze Voortgangsrapportage Natuur. Uit de geactualiseerde kaart blijkt dat er sprake is van overlap tussen de rijkswateren en de NNN-begrenzing. Dit vraagt om nader onderzoek door Rijk en provincies. In de rijkswateren geldt immers het beschermingsregime van het NNN niet (zie artikel 2.10 Besluit algemene regels ruimtelijke ordening). De geactualiseerde begrenzing van de rijkswateren, en van de Natura 2000-gebieden waarin de rijksoverheid het voortouw neemt, evenals de KRM-gebieden die binnen deze nieuwe begrenzing vallen, zijn opgenomen in figuur 4.

Totstandkoming projecten

De aard en wijze van uitvoering van de projecten in de grote wateren verschilt van de projecten op het land. Landprojecten voeren we doorgaans uit via verwerving, inrichting en beheer, en we omschrijven ze in hectares. De projecten in de grote wateren kunnen we beter duiden met een omschrijving van het project en de fase waarin het project zich bevindt (in voorbereiding, in uitvoering of afgerond).
De projecten in de grote wateren komen voort uit diverse visies, meerjarige programma's, strategieën en besluiten. Het werkingsgebied, de onderwerpen en termijnen verschillen per groot water en zijn tot stand gekomen na een uitgebreid bestuurlijk en politiek traject. In de eindrapportage Groot Project Ecologische Hoofdstructuur (EHS) (TK 30825, nr. 216) staat een uitgebreide beschrijving van het beleid voor de grote wateren en de achterliggende verkenningen, programma's en Tweede Kamerstukken.
Een groot aantal projecten in de grote wateren wordt uitgevoerd met financiering van de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW). Met de PAGW streven we naar systeemingrepen in alle grote wateren, die leiden tot een stabiel en samenhangend ecologisch netwerk van grote wateren vanaf 2050.

Overzicht van de voortgang

Het Rijk voert in de grote wateren een groot aantal projecten uit voor behoud, herstel en ontwikkeling van de natuur. De voortgang ervan loopt gestaag door, maar door de lange doorlooptijd van de meeste projecten wordt jaarlijks een beperkt aantal ervan afgerond. Daarom kiezen we in deze voortgangsrapportage voor een beknopt overzicht van de voortgang in 2021 per groot water en een tabel (zie bijlage 2) met de belangrijkste projecten per groot water.

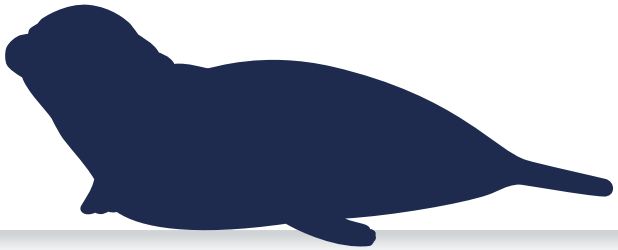

3 De rijkswateren omvatten naast de grote wateren onder andere de kanalen en havens.

Noordzee

In 2021 zijn we gestart met de update van het Programma Noordzee 2022-2027. De centrale opgave voor het programma is om de juiste maatschappelijke balans te vinden in de ruimtelijke ontwikkeling van de Noordzee binnen de randvoorwaarden van een gezond ecosysteem. Het programma combineert onder andere de extra opgaven voor windenergie op de Noordzee met natuurontwikkeling (vergroten biodiversiteit), duurzame visserij en ruimte voor de scheepvaart.

In het Noordzeeakkoord zijn afspraken gemaakt, gericht op de invulling van de drie grote transities op de Noordzee: energie, natuur en voedsel en de samenhang daartussen. Het akkoord is in 2020 gesloten tussen het Rijk, energieorganisaties, natuurorganisaties en de brancheorganisatie van zeehavens. In 2021 heeft de Tweede Kamer het akkoord vastgesteld.

In 2017 hebben natuurorganisaties, visserijorganisaties en het Rijk het Noordzeekustvisserijakkoord gesloten. Vanuit dit akkoord dragen de betrokken visserijsectoren bij aan het realiseren van de instandhoudingsdoelen voor de Natura 2000-gebieden, de Vlakte van de Raan en de Noordzeekustzone. Dit gebeurt via de sluiting van gebieden voor visserij. Daarnaast spraken partijen af dat de garnalenvisserij concrete maatregelen neemt om te verduurzamen. Dit doen zij onder meer door lichter vistuig met een grotere maaswijdte te gebruiken.

Andere maatregelen om de goede milieutoestand van de Noordzee te bereiken en te behouden zijn:

- Uitbreiding van Natura 2000-gebieden en KRM-gebieden, met instandhoudingsmaatregelen in de vorm van beperkingen voor visserij, zoals afgesproken in het Noordzeeakkoord. Dit gaat om de gebieden de Doggersbank, het Friese Front, de Centrale Oestergronden, de Klaverbank, de Bruine Bank en de Borkumse Stenen. Conform de afspraken uit het Noordzeeakkoord is in 2023 13,7% van de Noordzee en in 2030 15% gevrijwaard van bodemberoerende visserij. Een areaal van 2,8% van de Noordzee is dan helemaal gesloten voor visserij. Alle percentages worden gerealiseerd in waardevolle ecologische gebieden;
- Soortenbescherming op basis van actie- en soortenbeschermingsplannen;
- Terugdringen van zwerfvuil en terugdringen van onderwatergeluid.

Om de beoogde doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs te halen, is uitbreiding van windenergie op zee (en bijgevolg Net op Zee) nodig. Dit moet plaatsvinden binnen ecologische grenzen, maar biedt ook kansen voor multifunctioneel gebruik. Zoals natuurlijk rifherstel en visserij met passieve vistuigen, aquacultuur en schelpdierkweek.

Waddenzee

De Waddenzee is aangewezen als Natura 2000-gebied, KRW-waterlichaam en heeft de status van werelderfgoed. Doelstelling is een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied, behoud van het unieke open landschap en een goede ecologische toestand van het water en directe omgeving. Binnen de doelen is bovendien plaats voor gezonde economische sectoren en een duurzaam gebruik van de Waddenzee. Het rijksbeleid is uitgewerkt in de Natura 2000-beheerplannen, het KRW-stroomgebiedbeheerplan Rijn-Eems-Maas-Schelde en de Programmatische Aanpak Grote Wateren (Nationaal Waterprogramma 2022-2027). In het kader van het Convenant Naar een Rijke Waddenzee en transitie mosselvisserij is het volgende gebeurd in 2021:

- We hebben een advies opgesteld voor een concreet streefbeeld voor de onderwaternatuur. Dit streefbeeld is de leidraad voor de periodieke actualisatie van Natura 2000-doelen en voor de verdere invulling van maatregelen voor de Kaderrichtlijn Water en de Programmatische Aanpak Grote Wateren.

- We hebben locaties aangewezen voor het sluiten van ruim 8.500 hectare voor garnalenvisserij.
- We sluiten stapsgewijs mosselzaadgebieden (50% in 2022 en 65% in 2026) en schalen navenant de ruimte van de mosselzaadinvanginstallaties op.
- We hebben met concrete projecten de ontwikkeling van mariene aquacultuur op het land ondersteund. Dit deden we door de impact van de oogst van marien voedsel in de Waddenzee te verminderen en gelijktijdig het aanbod en de betekenis voor de regionale economie te versterken.

Eems-Dollard

Het Programma Eems-Dollard 2050 streeft naar de realisatie van een estuarium met een grote variatie aan leefgebieden, geleidelijke overgangen (van land naar water en van zoet water naar zout water), voldoende voedsel en minder slib in 2050. Een estuarium is een wijde trechtervormige riviermond, waarin eb en vloed goed merkbaar zijn. De voortgang van de belangrijkste projecten in 2021:

- De pilot herstel mosselbanken op de Hond-Paap is opgeleverd. De pilot geeft veel inzichten, maar we kunnen nog niet concluderen dat hervestiging van mosselbanken op de Hond-Paap op deze manier mogelijk is.
- Er zijn maatregelen uitgevoerd in de Klutenplas, die deel uitmaakt van het project Brede Groene Dollarddijk, om het broedsucces van de kluut en andere wadvogels te verbeteren.
- In het project Kleirijperij wordt slib uit kwelders, havens en vaargeulen gerijpt voor toepassingen op landbouwgronden, dijkversterkingen en bouwmaterialen (kunstmatige riffen, ecologische stortstenen).
- Er zijn projecten in voorbereiding om binnen- en buitendijks slib in te vangen om het teveel aan slib uit het watersysteem te kunnen halen.

IJsselmeergebied

Met de gebiedsagenda IJsselmeergebied 2050 spannen overheden zich in om gezamenlijk te investeren in de natuur en ruimtelijke kwaliteit van het IJsselmeergebied. De voortgang van de belangrijkste projecten in 2021:

- Bij de Marker Wadden zijn twee extra eilanden en ondieptes aangelegd om nieuw leefgebied voor flora en fauna te realiseren in het Markermeer.
- Voor diverse projecten lopen planstudies (verkenning, planuitwerking). Zoals verbinding van de Oostvaarders- en Lepelaarsplassen met het Markermeer (Oostvaardersoevers), aanleg van vispassages naar het Markermeer, ecologische oeverzones, ecologische inrichting noordwesthoek IJsselmeer (Wieringerhoek) en maatregelen langs de Friese IJsselmeerkust, gericht op watersituatie ter ondersteuning van de Natura 2000-doelen.
- We hebben een regiodeal uitgevoerd naar economisch rendabele en duurzame beroepsvisserij. Inclusief een vangstcapaciteit die past bij de ontwikkelingen in draagkracht van het watersysteem IJsselmeer-Markermeer.

Zuidwestelijke Delta

Met de gebiedsagenda IJsselmeer 2050 spannen overheden zich in om gezamenlijk te investeren in de natuur van het IJsselmeer. De voortgang van de belangrijkste projecten in 2021:

- Met het Kierbesluit worden de Haringvlietsluizen periodiek op een kier gezet. Rijkswaterstaat en waterschap Hollandse Delta monitoren de effecten hiervan op de natuur en op andere functies om zo het sluisbeheer te optimaliseren (lerend implementeren).
- In de planstudie van het project Getij Grevelingen is aanvullend onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheden om de waterkwaliteit en natuur in het Grevelingenmeer te verbeteren door herstel van een beperkte getijslag met een opening in de Brouwersdam. Deze kennis vormt input voor besluitvorming over de planuitwerking van het project.

MARKER WADDEN: NIEUWE NATUUR BOVEN EN ONDER WATER

PROVINCIE FLEVOLAND

In 2021 zijn de eerste vijf eilanden van de Marker Wadden opgeleverd. De Marker Wadden zorgt voor natuurherstel van het Markermeer om zo te komen tot een toekomstbestendig ecologisch systeem in dit grote water. Door de aanleg van de natuureilanden met zand, klei en slib uit het Markermeer is nieuwe natuur tot ontwikkeling gekomen. Zowel boven als onder water is de natuur- en de waterkwaliteit verbeterd. Dit blijkt onder andere uit de monitoring binnen het Kennis- en Innovatieprogramma Marker Wadden dat vanaf de start van de aanleg is uitgevoerd en uit de derde uitlezing van Natuurthermometer Markermeer-IJmeer in 2021. Voor de verbetering van de waterkwaliteit is de ontwikkeling van rietmoerassen belangrijk. Door de beperkte natuurlijke dynamiek is dit een aandachtspunt.

NOG TWEE EILANDEN

De Marker Wadden is onderdeel van het Nationaal Park Nieuw Land. De provincie Flevoland en de gemeente Lelystad hebben bijgedragen in de kosten voor recreatieve voorzieningen op het voor publiek toegankelijke Haveneiland. Het project kon, mede door een substantiële bijdrage van de Nationale Postcode Loterij, het Rijk en de provincie Flevoland, in 2016 van start gaan. De aanleg vond en vindt plaats onder de gezamenlijke verantwoordelijkheid van Natuurmonumenten en Rijkswaterstaat en is uitgevoerd door aannemer Boskalis. In 2022 is opdracht verleend voor de aanleg van nog eens twee eilanden, waarmee straks in totaal een omvang van 1.300 hectare natuur boven en onder water is gerealiseerd.

- PAGW bereidt met regionale partijen een project zandsuppletie Galgeplaat voor. De zandsuppletie is nodig om het door erosie verloren leefgebied van zeehonden en steltlopers in de Oosterschelde te herstellen.
- PAGW werkt aan de voorbereiding van een sedimentpilot in de monding van de Westerschelde. PAGW onderzoekt hoe suppletie van zand bijdraagt aan de versterking van de waterveiligheid en de natuurlijkheid van het Schelde-estuarium, inclusief zijn mondings- en kustgebied. Dit met het oog op klimaatverandering.

Natuurherstel Westerschelde

Nederland en Vlaanderen hebben een verdrag over de uitvoering van de Ontwikkelingsschets Schelde-estuarium. Hierin staan onder andere afspraken over de verdieping van de vaargeul in de Westerschelde en de realisatie van (in Nederland 600 hectare) natuur in de riviermond, waarvan circa 300 hectare in de Hedwigepolder. De voortgang van de belangrijkste projecten in 2021:

- De ontpoldering van de Hedwigepolder is verder voorbereid. Volgens de planning van de werkzaamheden komt eb en vloed najaar 2022 terug in het Hedwige-Prospergebied.
- De buitendijkse projecten Bath en Ossenisse zijn afgerond en in het project Zimmerman is de eerste strekdam aangelegd.
- Het project Waterdunen is vrijwel afgerond. In dit gebied van (netto) 121 hectare is nu sprake van getijdennatuur.
- Er vond onderzoek plaats naar de sterkte van waterkeringen, noodmaatregelen en kennisdeling over de sterkte van waterkeringen en crisisbeheersing. Het Nederlandse STOWA (kenniscentrum waterschappen en provincies) en het Vlaamse Waterbouwkundig Laboratorium voerden dit onderzoek uit. Onder realistische omstandigheden werden dijkbezwijkingsproeven en schadeherstelproeven uitgevoerd in de eigen proeftuin van het project: het Living Lab Hedwige-Prosperpolder.

Grote rivieren

De voortgang van de belangrijkste projecten in 2021:

- We zijn doorgegaan met de planstudie voor het project Meanderende Maas Ravenstein-Lith. Naast waterveiligheid beogen we 500 hectare laagdynamisch riviermilieu te ontwikkelen, zoals rietmoerassen en nevengeulen.
- We bereidden de realisatie van het project dijkverlegging de Paddenpol verder voor. Met deze dijkverlegging wordt circa 12 hectare nieuwe uiterwaard ecologisch ingericht.
- Staatsbosbeheer is doorgegaan met de inrichting van de resterende taakstelling uit het programma Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG). Daarin wordt een deel van de uiterwaarden als natuur ingericht. Het programma NURG is in 2020 afgesloten. De resterende taakstelling van circa 800 hectare realiseert Staatsbosbeheer de komende jaren in samenhang met andere programma's, zoals de Programmatische Aanpak Grote Wateren of de Kaderrichtlijn Water.

4.2 Caribisch Nederland

In 2021 zijn de uitvoeringsagenda's voor Sint Eustatius, Saba en Bonaire opgesteld. Sint Eustatius heeft de agenda ook vastgesteld in 2021. Voor Saba en Bonaire is de vaststelling voorzien in de eerste helft van 2022. De uitvoeringsagenda's zijn gebaseerd op het Natuur- en Milieubeleidsplan Caribisch Nederland 2020-2030 (NMBP). Ze vormen het uitvoeringskader voor de eilanden op het terrein van natuur, milieu en ruimtelijke ordening. De uitvoering van het NMBP en de uitvoeringsagenda's is op onderdelen begonnen. Dit betreft onder andere koraalbescherming, landbouwontwikkeling, voedselveiligheid, visserij en bestrijding van sargassum (zeewier).

De COVID-19-pandemie heeft de eilanden hard geraakt. In 2021 was het, net als in 2020, beperkt mogelijk om de eilanden te bezoeken. Hierdoor liepen de openbare lichamen inkomsten mis vanuit de gebruiksvergoedingen voor de natuurparken. Met deze vergoedingen financieren de openbare lichamen een belangrijk deel van het natuurbeheer via de natuurorganisaties. Om het beheer van de natuurparken zeker te stellen is de minister van LNV de openbare lichamen van de eilanden tegemoetgekomen met een aanvulling op hun begroting. Dankzij deze middelen konden de eilanden de uitvoering van de uitvoeringsagenda NMBP Bonaire waarborgen.

4.3 Door infrastructuur doorsneden natuurgebieden

Door de aanleg van wegen, vaarwegen en spoorwegen zijn natuurgebieden in Nederland in de afgelopen decennia versnipperd geraakt. In het wild levende dieren zijn daardoor steeds meer vast komen te zitten in een onnatuurlijk klein leefgebied. Daarom werken Rijk en provincies ook aan het realiseren van natuurlijke verbindingen tussen natuurgebieden. Dit doen we met de aanleg van ecoducten, ecoduikers, faunatunnels en makkelijk uittreedbare oevers rondom rijksinfrastructuur. De dieren waarvoor de voorzieningen bedoeld zijn, gebruiken deze intensief. Het hiertoe opgestelde Meerjarenprogramma Ontsnippering is in 2018 afgerond. Op dat moment waren 28 knelpunten nog niet (definitief) opgelost, omdat de maatregelen hiervoor gekoppeld waren aan grote, nog uit te voeren infrastructuurprojecten. In deze voortgangsrapportage rapporteren Rijk en provincies over de realisatie van de huidige knelpunten. In 2021 is één knelpunt opgelost en een aantal andere bevinden zich in plan- of realisatiefase. Ook lag een aantal knelpunten stil door de stikstofproblematiek (onder andere knooppunt Hoevelaken en N35 Nijverdal). Daarmee zijn nu in totaal 16 van de 28 knelpunten opgelost. Er resteren nog 12 knelpunten uit het Meerjarenprogramma Ontsnippering, die de komende jaren definitief worden opgelost.

5

Samenwerking Rijk en provincies

In dit hoofdstuk doen we verslag van drie onderwerpen waarvoor Rijk en provincies intensief samenwerken: de regeling Versneld natuurherstel (zie 5.1), het Programma Natuur (5.2), de Landelijke Bossenstrategie (5.3) en de Nationale Parken (5.4). In het Programma Natuur richten we ons op gebieden met een te hoge stikstofdepositie. Met de Bossenstrategie werken we aan een gezond, toekomstbestendig en maatschappelijk gewaardeerd bos.

5.1 Regeling Versneld natuurherstel

De regeling Versneld natuurherstel is aangekondigd in de Kamerbrief 19 februari 2020. Het Rijk stelt € 125 miljoen beschikbaar voor terreinbeherende organisaties om natuur te herstellen en verbeteren. Om zo bij te dragen aan het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen van stikstofgevoelige habitats. Er zijn twee financiële instrumenten ingezet voor natuurherstel:

1. Een nieuwe subsidiemodule Versneld natuurherstel voor terreinbeherende organisaties (anders dan Staatsbosbeheer) in de Regeling nationale EZK-LNV-subsidies, met een omvang van € 81,6 miljoen. In de eerste tranche van deze regeling (2021) is voor circa € 41 miljoen aan projecten gehonoreerd. In de tweede tranche (2022) is voor circa € 13 miljoen aangevraagd. De regeling kent een looptijd van drie jaar, waarbinnen de projecten moeten zijn afgerond.
2. Een directe opdracht aan Staatsbosbeheer via de Wet verzelfstandiging Staatsbosbeheer, met een omvang van € 38,4 miljoen. De opdracht heeft een looptijd tot begin 2023.

De resterende € 5 miljoen is gereserveerd voor uitvoeringskosten. Beide instrumenten maken deel uit van het pakket aan maatregelen dat tot doel heeft om de natuur te versterken en die onderdeel zijn van de structurele stikstofaanpak (Kamerbrief 24 april 2020). Deze snelle eenmalige impuls draagt bij aan hetzelfde doel als de meerjarige middelen van het Programma Natuur.

Maatregelen en voorbeeldprojecten

Maatregelen die onder de regeling vallen, zijn gebaseerd op de herstelstrategieën zoals opgenomen in het rapport 'Herstelstrategieën stikstofgevoelige habitats'. Dit rapport is geschreven in het kader van het voormalige Programma Aanpak Stikstof (PAS). Het

VERBETERINGEN VOOR HET VEEN

PROVINCIE GELDERLAND

Het Korenburgerveen is een veencomplex van ongeveer 490 hectare bij Winterswijk. Het veen is een uniek natuurgebied in Nederland en Noordwest-Europa. Er zijn vennen, vochtige graslanden, moerasbos en vochtige heide. Het is een van de weinige hoogveensystemen waar goede mogelijkheden liggen om een samenhangend en duurzaam hoogveenlandschap te ontwikkelen, inclusief overgangszones naar omliggende gebieden. Het Korenburgerveen is onderdeel van het beschermde Natura 2000-netwerk. Vanuit het eerste beheerplan is een groot aantal maatregelen uitgevoerd die bijdragen aan de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen voor het Natura 2000-gebied.

HYDROLOGISCH SYSTEEM AANGEPAST

Vergeleken met 20 jaar geleden is er in hydrologisch opzicht veel verbeterd, dankzij de gefaseerd uitgevoerde herstelmaatregelen. De grootste hydrologische knelpunten lijken verholpen of zijn recent aangepakt. In 2021 zijn er herstelmaatregelen uitgevoerd op ruim 40 hectare voormalige landbouwgronden. Het hydrologisch systeem is aangepast door het dempen van de Parallelsloot en een gedeelte van de Schaarsbeek, en het beëindigen van een onderbemaling. Daarnaast zijn er effectgerichte maatregelen genomen om de nadelige effecten van verdroging en stikstofdepositie op te heffen. De maatregelen uit het eerste Natura 2000-beheerpan zijn nu voor 95% uitgevoerd.

rapport reflecteert de best beschikbare kennis over de invloed van stikstof op de natuur en de effectiviteit van natuurherstelmaatregelen. Dit geeft de wetenschappelijke borging dat de maatregelen daadwerkelijk effectief zijn.
Uit de eerste tranche van de regeling Versneld natuurherstel zijn verschillende maatregelen gefinancierd. Het betrof vooral verwijderen van opslag, toevoegen van steenmeel, hydrologische maatregelen, begrazing en plaggen en chopperen. De maatregelen mogen zowel binnen als buiten de Natura 2000-gebieden worden getroffen. Voorwaarde is wel een goede onderbouwing van de bijdrage aan verbetering of herstel van de stikstofgevoelige doelen waarvoor het betreffende Natura 2000-gebied is aangewezen.
Om te zien hoe dit alles uitpakt in de praktijk zijn er video's gemaakt. Bijvoorbeeld een video over maatregelen door de familie Ubels en een video over maatregelen aan het Fochteloërveen.

5.2 Programma Natuur

Het Programma Natuur heeft als doel condities te realiseren die nodig zijn voor een landelijk gunstige staat van instandhouding in Natura 2000-gebieden en leefgebieden van soorten waar sprake is van een te hoge stikstofdepositie voor stikstofgevoelige soorten en habitats. Rijk en provincies hebben hiertoe afspraken gemaakt in het Uitvoeringsprogramma Natuur. Eenzelfde soort afspraken zijn gemaakt tussen het ministerie van LNV en Rijkswaterstaat.
Het Programma Natuur borduurt voort op het gezamenlijke ambitiedocument Nederland Natuurpositief (2019) en op de bestaande afspraken van Rijk en provincies in het Natuurpact (2013). In de Kamerbrief van 24 april 2020[4] heeft het kabinet aangekondigd in de periode 2021-2030 jaarlijks een substantieel bedrag, oplopend naar € 300 miljoen, beschikbaar te stellen voor natuurherstel, en dit uit te werken in het gezamenlijke Programma Natuur.

Depositie stikstof verminderen

De doelstellingen van het Programma Natuur, als genoemd in de Kamerbrief van 24 april 2020, worden verankerd in de Wet tot wijziging van de Wet natuurbescherming en de Omgevingswet (stikstofreductie en natuurverbetering; Wsn). De Wsn moet nog in werking treden, maar vult de Wet natuurbescherming en de Omgevingswet resultaatsverplichtende omgevingswaarden aan om de depositie van stikstof op daarvoor gevoelige habitats in Natura 2000-gebieden te verminderen. Ook voegt de Wsn aan beide wetten bepalingen toe over het vaststellen van een programma stikstofreductie en natuurverbetering met maatregelen om te voldoen aan die omgevingswaarden en om de natuur in die gebieden te verbeteren. Het Programma Natuur wordt onderdeel van het programma stikstofreductie en natuurverbetering.

Gebiedsgerichte maatregelen

Alle provincies hebben overbelaste stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en leefgebieden van soorten in beeld, waar op korte termijn gebiedsgericht maatregelen genomen kunnen worden voor natuurherstel. Deze gebiedsgerichte maatregelen zijn opgenomen in een Provinciaal Uitvoeringsprogramma. De inzet richt zich vooral op maatregelen in en rond de beschermde natuurgebieden (Natura 2000 en het Natuurnetwerk Nederland).
Met de medeoverheden, maatschappelijke organisaties en terreinbeheerders is gesproken over de opgaven per specifiek gebied en de gewenste gezamenlijke aanpak.
De keuze voor een gebiedsgerichte aanpak via gebiedsprocessen betekent dat we op voorhand niet exact kunnen aangeven wat de precieze uitkomsten zijn voor het natuurherstel. Het proces vraagt flexibiliteit van partijen om samen tot optimaal gebiedsgericht maatwerk te komen.

4 Kamerstukken II, 2019/20, 35334, nr. 82.

De te nemen maatregelen voor natuurherstel in het Programma Natuur betreffen:

- verbetering van de kwaliteit van natuurgebieden (inclusief vitalisering bos);
- hydrologische verbetering;
- versnelling van verwerving en optimalisering van de inrichting van natuurgebieden;
- maatregelen in de overgangszones, inclusief verbinding tussen gebieden;
- overige kwaliteitsmaatregelen bovenop het Natuurpact (zoals recreatieve zonering of extra inzet op invasieve exoten);
- aanleg van bos in het kader van boscompensatie voor bosgebied dat vanaf 1 januari 2017 is gekapt voor het behalen van de instandhoudingsdoelen in Natura 2000-gebieden.

In het Uitvoeringsprogramma Natuur hebben Rijk en provincies bestuurlijk afgesproken dat de middelen van het Uitvoeringsprogramma aanvullend op het Natuurpact worden ingezet.

Projecten in de eerste fase

Het Programma Natuur kent twee fases: de fase 2021-2023 en de fase 2024-2030. Projecten die door de provincies in de eerste fase worden uitgevoerd, zijn voornamelijk projecten waarvoor de plannen gereed zijn of in een vergevorderd stadium zijn, en waarbij de uitvoering derhalve op korte termijn kan worden gestart. De aanvraag voor financiering gaat vergezeld van een Provinciaal Uitvoeringsprogramma dat onder andere inzicht geeft in het type maatregelen dat in de natuurgebieden wordt genomen en de doelen die daarmee worden beoogd. Ook beschrijft een uitvoeringsprogramma de strategie op hoofdlijnen, waarmee in de komende tien jaar natuurherstel wordt gerealiseerd.

Projecten in de tweede fase

De komende twee jaren zullen de provincies, mede op basis van input van het Planbureau voor de Leefomgeving en de op te leveren natuurdoelanalyses, meer inzicht hebben in het te realiseren doelbereik ten aanzien van habitats, leefgebieden en soorten. Ook zijn provincies beter in staat een koppeling te leggen tussen het natuurherstel in hun provincie, de landelijke opgave en de bronmaatregelen ter beperking van emissie van stikstof. In de tweede fase (2024-2030) worden projecten dan ook uitgevoerd op basis van een geactualiseerd Provinciaal Uitvoeringsprogramma. Hierin is een strategie opgenomen voor een integrale, gebiedsspecifieke aanpak van natuur- en systeemherstel in relatie tot de bijdrage aan de landelijke opgave. Ook biedt het geactualiseerde programma gerichte inzet van bronmaatregelen voor de beperking van emissies en gerelateerd aan het beoogde doelbereik. Hierbij wordt tevens aangegeven op welke wijze de aanpak van natuur- en systeemherstel is verbonden met andere opgaven in het landelijk gebied, zoals de klimaatopgaven, KRW-doelen, natuurinclusieve kringlooplandbouw, droogte-aanpak, landschapselementen en de bossenstrategie. De doelstellingen voor de tweede fase worden middels het Nationaal Programma Landelijk Gebied integraal met andere opgaven opgepakt.

Overzicht soorten opgaven fase 1

In de eerste fase van het Programma Natuur (2021-2023) is circa € 600 miljoen beschikbaar gesteld door het Rijk en verdeeld over de individuele provincies. In 2021 hebben provincies met name gewerkt aan het opstellen van het Provinciaal Uitvoeringsprogramma, de aanvraagprocedure bij het Rijk voor financiering en de voorbereiding van de diverse projecten voor natuurherstel. De uitvoering is voor een aantal projecten reeds gestart, en komt vanaf 2022 goed op gang.

In tabel 3 is de opgave per provincie per categorie maatregelen opgenomen. De opgave is weergegeven in hectares: de opgave betreft de oppervlakte waarop de maatregelen effect zullen

hebben. In de volgende voortgangsrapportages rapporteren we de voortgang van de opgaves. Provincies beschrijven dan ook een aantal projecten die in uitvoering zijn. Hierbij delen we ook op welke wijze deze projecten een bijdrage leveren aan het natuurherstel.

OPGAVE (ha) NATUURHERSTEL PROGRAMMA NATUUR - fase 1

betreft oppervlakte, waarop de maatregelen effect hebben; oppervlakte kan overlappen tussen de categorieën maatregelen

	Verbetering	Verbetering	Versnelling	Optimaliseren	Overgangs-zones	Overig	Boscom-pensatie
Provincie	**kwaliteit**	**hydrologie**	**verwerving**	**inrichting**		**kwaliteit**	
Groningen	824	124	0	0	16	0	0
Fryslân	2.948	3.930	377	0	180	133	0
Drenthe	1.648	14.152	490	3.923	0	0	39
Overijssel	19.735	7.290	0	0	0	0	170
Flevoland	334	530	20	750	0	0	0
Gelderland	2.108	1.610	0	0	2.850	240	120
Utrecht	326	390	109	0	35	0	7
Noord-Holland	1.335	737	157	25	100	331	31
Zuid-Holland	1.207	980	366	366	107	318	2
Zeeland	1.376	2.159	60	60	1.500	3.536	4
Noord-Brabant	9.148	5.815	514	1.422	11.298	40	811
Limburg	2.971	0	0	0	15	0	0
TOTAAL	**43.959**	**37.717**	**2.093**	**6.546**	**16.101**	**4.598**	**1.184**

Tabel 3: *Opgave natuurherstel Programma Natuur per provincie.*

5.3 Landelijke Bossenstrategie

In 2020 hebben Rijk en provincies een Landelijke Bossenstrategie opgesteld met als ambitie te zorgen voor een gezond, toekomstbestendig en maatschappelijk gewaardeerd bos. Via het Klimaatakkoord, het Natuurpact, het Programma Natuur en door samenwerking met andere partijen worden de ambities uitgevoerd. In vrijwel alle provincies is een provinciale Bossenstrategie in voorbereiding of vastgesteld. Veel provincies zijn ook gestart met de uitvoering ervan. Voor de Landelijk Bossenstrategie zijn in 2021 acht prioriteiten benoemd. Verschillende trajecten zijn in 2021 in gang gezet. Hierna volgt een kort overzicht van de voortgang van deze acht prioriteiten.

Compensatie

Ontbossing die heeft plaatsgevonden in het kader van de Natura 2000-beheerplannen wordt met terugwerkende kracht tot 1 januari 2017 gecompenseerd. Dit gaat om 3.400 hectare. Hiervoor is € 210 miljoen gereserveerd in het Programma Natuur. € 41 miljoen hiervan is in 2021 verdeeld over de provincies, zodat zij de compensatie kunnen uitvoeren.

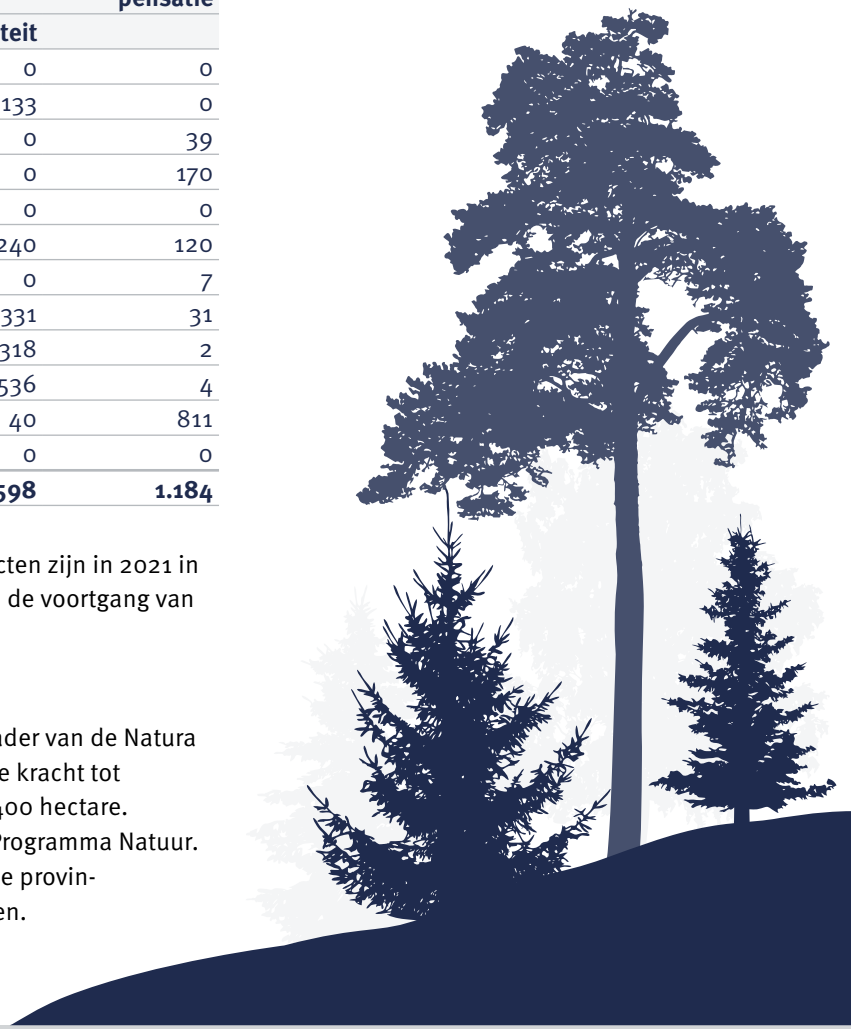

Om te borgen dat het areaal bos niet verder achteruitgaat, gaat de Omgevingswet boscompensatie verplicht stellen wanneer er wordt gekapt voor een natuurdoel. Met deze wetsaanpassing is een start gemaakt. Verwacht wordt dat deze aanpassing in 2022 wordt doorgevoerd.

Bosuitbreiding binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN)
Voor de 15.000 hectare te realiseren natuur binnen het NNN onderzoeken alle provincies welke gebieden geschikt zijn. Daarbij bekijken ze eco-hydrologische omstandigheden en de mogelijkheden voor korte vegetaties of bos. Dit kan gaan om ingerichte natuur en om nog te realiseren natuur. In beide situaties moet de bosaanleg aansluiten bij de identiteit en het karakter van het landschap. In 2021 heeft Staatsbosbeheer tussen 500 en 750 hectare bos aangelegd binnen het NNN.

Bos buiten het NNN
Voor de bosaanleg buiten het NNN, 19.000 hectare, verkenden we in 2021 waar mogelijkheden liggen, ook voor financiering, en welke wegen er zijn om tot afspraken en uitvoering te komen. Het gaat om het verkennen van mogelijkheden in stedelijk gebied, in rivierenland, in beekdalen, op overige rijksgronden en in bufferzones rond natuurgebieden.

Revitalisering bestaande bossen en natuurbos
Provincies werkten in 2021 aan plannen voor revitalisering van bossen en voor de uitbreiding van het aandeel natuurbos met zo'n 15.000 hectare. Deze plannen worden in 2022 opgeleverd. Terreinbeheerders zijn in 2021 ook gestart met revitalisering. Zo dreigt een waardevolle inheemse boomsoort, de es, uit het Nederlandse landschap te verdwijnen. Staatsbosbeheer verwijderde de zieke essen en herstelde de aangetaste bossen met financiële steun van private partijen.

Meer natuurbos
Het doel is om de oppervlakte natuurbos met 10% uit te breiden ten opzichte van het huidige areaal. Daarnaast startten we in 2021 een onderzoek naar de vraag of er aanpassingen moeten komen in de subsidieregeling voor het beheer van natuurbos, zodat de biodiversiteit zich beter kan ontwikkelen. Eventuele voorstellen voor aanpassing van de Subsidie Natuur- en Landschapsbeheer op dit onderdeel volgen in 2022.

Landschap en agroforestry
In maart 2021 is het Aanvalsplan Landschapselementen opgeleverd door de partners van het Deltaplan Biodiversiteit. Het aanvalsplan streeft naar 10% groenblauwe dooradering van het landelijk gebied in 2050. Ook werd gewerkt aan het in gang zetten van het aanvalsplan. Een vijftal provincies maakte hiervoor regionale uitwerkingen. Een aandachtspunt hierbij is de financiering van aanleg en onderhoud van landschapselementen vanuit verschillende financieringsbronnen.
Agroforestry is een landbouwsysteem waarbij bomen en houtige gewassen (meerjarige gewassen) gecombineerd worden met akkerbouw of groenteteelt (eenjarige gewassen) of veeteelt op één perceel. Door deze teelten te combineren verbetert de weerbaarheid van het hele landbouwsysteem. In 2021 gaven Rijk en provincies verder invulling aan mogelijkheden voor agroforestry, en met name het wegnemen van belemmeringen. Met als doel agroforestry aantrekkelijker te maken is een brief naar de Tweede Kamer gegaan.

Monitoring
Het Rijk, de provincies en BIJ12 werkten in 2021 aan een systematiek waarmee de uit te voeren maatregelen jaarlijks gemonitord kunnen worden. Dit resulteert in 2022 in een werkend monitoringsysteem. Hierdoor kunnen we in de Voortgangsrapportage Natuur van 2023 kwantitatieve resultaten vermelden. Inmiddels is

ook de Nederlandse bosinventarisatie voor de periode 2017 – 2021 afgerond. Deze brengt de startsituatie van de Nederlandse bossen in beeld per november 2020 (het moment van publicatie van de Bossenstrategie).

Communicatie
Op 24 juni 2021 vond een webinar plaats over de uitvoering van de Bossenstrategie, met name gericht op de prioriteiten en op uitvoeringsperspectieven. Ruim 200 belangstellenden volgden dit. We werkten ook aan een communicatiestrategie. Veel stakeholders communiceerden actief over onderdelen van het uitvoeringstraject. Het vakblad Natuur, Bos en Landschap maakte daarnaast een themanummer over de Bossenstrategie.

5.4 Nationale Parken

De uitvoering van de regeling Tijdelijke ondersteuning nationale parken is gestart in 2021. De twintig parken die aanvragen indienden, stelden visies, plannen en strategieën op en/of willen activiteiten uitvoeren op het gebied van organisatie, communicatie, educatie en onderzoek. De uitvoering loopt tot 2023; de afronding is voorzien in 2024. LNV, provincies en regio's financieren de uitvoering.

Adviescommissie Nationale Parken
Begin 2021 is de Adviescommissie Nationale Parken ingesteld. De commissie staat onder leiding van de Rijksadviseur voor de Leefomgeving. De commissie adviseert de minister van LNV over aanvragen van een gebied voor statusaanwijzing als nationaal park. De eisen van de Wet natuurbescherming zijn daarin leidend. De adviescommissie heeft in 2021 adviezen uitgebracht over aanvragen voor de aanwijzing van Nationaal Park Van Gogh en Nationaal Park Hollandse Duinen. In beide gevallen adviseerde de commissie de minister de status niet te verlenen op basis van de voorliggende aanvragen. De aanvragen zijn daarom aangehouden. Betreffende provincies en initiatiefnemers zijn met LNV in gesprek over hoe verder.

Eind 2022 eindigt het Programma Nationale Parken dat nu nog van kracht is. Met het oog op een mogelijke doorstart heeft LNV in 2021 opdracht gegeven aan organisatieadviesbureau Twynstra-Gudde om het beleid voor de nationale parken te evalueren. Daarbij wordt gekeken naar de standaard, het programma met bijbehorende governance en financiering. De evaluatie loopt door tot voorjaar 2022.

BIJLAGEN

Bijlage 1

Voortgang en inrichtingsambitie NNN per provincie

De eerste tabel geeft per provincie de voortgang weer in hectares verwerving, inrichting en natuur binnen het NNN, met SNL-subsidie en zonder SNL-subsidie voor de periode 2011-2021. Ook is de resterende inrichtingsambitie voor de realisatie van het NNN in 2027 opgenomen. De resterende inrichtingsambitie van de twaalf provincies tezamen is groter dan het resterende deel van de 80.000 hectare die is afgesproken in het Natuurpact. Conform het Natuurpact zou er namelijk nog 34.432 hectare (=80.000 - 45.568) moeten worden ingericht tot 2027. Maar provincies hebben daarnaast nog een aanvullende ambitie van 6.139 hectare waarmee de totale resterende inrichtingsambitie uitkomt op de getoonde 40.571 hectare.

Toelichting datacorrecties

Ieder jaar vinden kleine datacorrecties plaats. De oorzaak ligt onder meer in de complexiteit om (gedetailleerde) geo-informatie zorgvuldig te registreren en te abstraheren naar landelijke overzichten.
In 2022 is een analyse uitgevoerd van datacorrecties in voorgaande jaren. Deze analyse wijst uit dat de jaarcijfers in de VRN voor verwerving en inrichting binnen kleine marges (enkele hectares tot soms tientallen hectares) kunnen fluctueren. Genoemde oorzaken van dergelijke fluctuaties zijn correcties vanwege onenigheid over de uitgevoerde inrichting (niet ingericht of inrichting voldeed niet aan de voorwaarden), correcties van ten onrechte aangemelde of afgemelde inrichting (door voortschrijdend inzicht of door fouten) of correcties vanwege compensatie aanleg infrastructuur (nieuwe ingerichte natuur elders compenseren).
Omdat het kleine marges betreft en de onderbouwende argumenten plausibel zijn, accepteren de provincies en LNV deze afwijkingen en is besloten om deze kleine datacorrecties (net als in voorgaande jaren) te corrigeren in het jaar van rapportage.

Voortgang en inrichtingsambitie NNN per provincie

	Verwerving	Inrichting	Natuur in het NNN			Resterende Inrichtingsambitie
Provincie			*met SNL subsidie*	*zonder SNL subsidie*	*totaal*	
Drenthe	2.803	6.745	54.342	6.736	61.078	6.856
Flevoland	8	523	23.688	2.583	26.271	105
Fryslân	1.432	3.852	62.513	20.188	82.701	3.963
Gelderland	3.327	5.742	90.386	43.359	133.745	2.672
Groningen	1.675	4.082	16.165	5.234	21.399	2.723
Limburg	2.376	2.162	33.008	16.656	49.664	1.269
Noord-Brabant	4.878	6.458	82.310	37.081	119.391	8.742
Noord-Holland	2.934	5.656	27.319	24851	52.170	4.407
Overijssel	3.066	4.950	45.450	14.096	59.545	3.679
Utrecht	1.017	2.105	21.916	9.592	31.508	2.165
Zeeland	538	1.153	17.974	21.843	39.817	720
Zuid-Holland	988	2.140	19.587	6.402	25.988	3.270
Totaal	**25.043**	**45.568**	**494.657**	**208.621**	**703.278**	**40.571**

De tweede tabel geeft een grove schatting per provincie hoeveel hectares inrichting de provincies op korte termijn (uiterlijk 2023) verwachten te realiseren, de zogenaamde onderhanden hectares (zie kolom C). Daarnaast geven de provincies aan hoeveel hectares zij kansrijk achten om vóór eind 2027 in te richten (kolom D) en van hoeveel hectares zij de inrichting vóór eind 2027 nog onzeker achten (kolom E). In deze cijfers is de extra ambitie van 6.139 hectare meegenomen.

				Onderhanden Hectares 2022-2027		
	Kwantitatieve Gegevenslevering 8e VRN (2021)			Resterende Inrichtingsambitie 2027 (B):		
	A	B	A+B	C	D	E
	Inrichting t/m 2021	Resterende Inrichtings-ambitie 2027	Inrichtings-ambitie 2011-2027	Inrichting fysiek al gestart: uiterlijk eind 2023 ingericht	Inrichting vóór eind 2027 kansrijk	Inrichting vóór eind 2027 nog onzeker
Drenthe	6.745	6.856	13.601	122	6.734	0
Flevoland	523	105	628	105	0	0
Fryslân	3.852	3.963	7.815	350	1.504	2.109
Gelderland	5.742	2.672	8.414	1.000	1.672	0
Groningen	4.082	2.723	6.805	200	2.103	420
Limburg	2.162	1.269	3.431	110	650	509
Noord-Brabant	6.458	8.742	15.200	2.629	613	5.500
Noord-Holland	5.656	4.407	10.063	400	1.800	2.207
Overijssel	4.950	3.679	8.629	368	1.840	1.472
Utrecht	2.105	2.165	4.270	213	1.202	750
Zeeland	1.153	720	1.873	0	570	150
Zuid-Holland	2.140	3.270	5.410	133	3.137	0
	45.568	**40.571***	**86.139**	**5.630**	**21.825**	**13.117**
	Correctie aanvullende ambitie boven op de 80.000 ha Natuurpact 8e VRN:					-6.139
	Resterende inrichtingsambitie van de 80.000 ha Natuurpact: inrichting voor eind 2027 nog onzeker					6.978

** 2021: 34.432 uit het Natuurpact en 6.139 ha extra ambitie = 40.571*

Bijlage 2
Overzicht projecten in de grote wateren

Groot Water	Programma	Nr.	Activiteit	In voor-bereiding	In uit-voering	Uitge-voerd
Algemeen	KRW-Verbeter-programma 2015-2021	1	Maatregelen in de Rijkswateren gericht op het herstel en de ontwikkeling van waterplanten en op het verbeteren van de vismigratie, onder andere de aanleg van nevengeulen, de aanleg van natuurvriendelijke oevers (rivieren en grote meren), uiterwaardverlaging, de aanleg van gebieden, die door getij overstromen en droogvallen (rivieren, estuarium, kust), waterbodemsanering, de aanleg van vispassages en passeerbaar maken van sluizen, stuwen en gemalen voor vissen.		●	
Noordzee	Natura2000	2	Beheerplan Doggersbank, Klaverbank en Friese Front vastgesteld.	●		
		3	Beheerplan Voordelta, Noordzeekustzone en Vlakte van de Raan.		●	
		4	Aanwijzen Bruine Bank			●
	Noordzeeakkoord (NZA)/Visserij in beschermde gebieden (VIBEG)	5	Sluiting delen van de Noordzeekustzone en Vlakte van de Raan voor bepaalde visserij.			●
		6	Aanpassing gesloten gebieden Noordzeekustzone.	●		
		7	Sluiting delen van de Doggersbank, Klaverbank, Borkumse Stenen, Centrale Oestergronden en Friese Front voor bepaalde visserij.	●		
		8	Verduurzamingsmaatregelen zoals de beperking van de vistijd, beperking van het gewicht van het vistuig en aanpassing van visnetten gericht op het verminderen van bijvangst.	●		
		9	Verkennen uitkoopregeling vergunningen garnalenvisserij	●		
	Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM)	10	Instellen bodembeschermingsgebied Borkumse Stenen.	●		
		11	Instellen bodembeschermingsgebied op de Centrale Oestergronden en het Friese Front.		●	
		12	Maatregelen mariene ecosysteem, exoten, eutrofiëring, vervuilende stoffen, zwerfvuil en onderwatergeluid.		●	
	Windenergie op zee	13	Uitbreiding windenergie op zee in combinatie met multifunctioneel gebruik.	●		
Waddenzee	Natura2000	14	Beheerplannen Waddengebied vastgesteld.			●
	Programma Rijke Waddenzee	15	Het stroomlijnen en bundelen van bestaande initiatieven voor natuurherstel, onder andere de uitvoering van het Actieplan Broedvogels.		●	
		16	Het verduurzamen van het medegebruik van de Waddenzee onder andere het opstellen van een zoneringskaart voor duurzaam toerisme (waarbij kwetsbare plekken worden ontzien).	●		

Groot Water	Programma	Nr.	Activiteit	In voor-bereiding	In uit-voering	Uitge-voerd
		17	Het geven van extra impulsen aan het realiseren van nieuwe initiatieven onder andere pilots voor natuurverbetering zoals de herintroductie van de platte oester en pilots voor zoutadaptatie, zoals de introductie van zilte teelten.		●	
		18	Verduurzaming van de mossel- en garnalenvisserij in relatie tot natuurherstel, onder andere de uitvoering van het Mosselconvenant op basis waarvan geïnvesteerd is in mosselzaadvanginstallaties; in samenhang daarmee het sluiten van gebieden voor deze visserij.		●	
		19	Ontwikkeling actieprogramma Swimway (herstel van vispopulaties).	●		
		20	Ontwikkeling Oost-Atlantische flywaymonitoring is afgerond.			●
		21	Pilots onderwaternatuur onder andere biohut (kraamkamer voor opgroeien jonge vis) en walviskadaver (kadaver op geschikte plek in Waddenzee laten vergaan en dit monitoren).		●	
		22	Initiatieven voor duurzaam Werelderfgoed toerisme onder andere het Actieplan Vaarrecreatie Waddenzee en de op te stellen Belevingskaart Waddenkust.			●
		23	Programma om de duisternis te versterken (Dark Skye Waddengebied) is afgerond.			●
		24	Integrale dijkversterkingsprojecten langs de waddenkust in de dijkvakken Koehoal-Lauwersmeer en Lauwersmeer-Vierhuizergat met onder andere zoet-zoutverbindingen, meer natuurlijke overgang water-dijk, vistrekvoorzieningen en kwelderontwikkeling.	●		
		25	Verbetering landschappelijke kwaliteit van het Werelderfgoed Waddenzee (bijvoorbeeld aandacht voor het verwijderen van landschapsvervuilende, leegstaande gebouwen) en duurzame werelderfgoedvisserij (initiatieven voor kleinschalige, lokale en seizoensgebonden visserij).		●	
		26	Organiseren van onderwatercafé's: presentatie en discussie om het draagvlak van en het begrip over onderwaternatuur te vergroten.			●
		27	Onderzoek naar de sedimentbalans van de Waddenzee, de verspreiding van residuen van medicijnen in de Waddenzee en het effect van klimaatverandering op vogels in het Waddengebied.			●
	Regiodeal	28	Project Holwerd aan Zee (herstel relatie met Waddenzee door zoet-zout verbinding; ecologische én economische kansen).	●		
Eems-Dollard	Natura2000	29	Beheerplan Eems-Dollard.	●		
	Integraal Managementplan Eems-estuarium	30	Pilot herstel mosselbanken op De Hond/Paap.			●
	Programma Eems-Dollard 2050	31	Brede Groene Dollarddijk: verbreding van de dijk in combinatie met natuurontwikkeling en –herstel (Kluteplas).		●	
		32	Ecologisch herstel polder Breebaart.			●

Groot Water	Programma	Nr.	Activiteit	In voor-bereiding	In uit-voering	Uitge-voerd
		33	Kleirijperij: Rijpen van slib uit kwelders, havens en vaargeulen voor toepassingen in dijkversterkingen, structuurverbetering landbouwgrond en bouwmaterialen.		●	
		34	Aanleg van de Dubbele Dijk, waarbij in het tussengebied tussen de bestaande zeedijk en de nieuwe dijk een zilt gebied wordt gemaakt, waarin zilte gewassen en kokkels worden geteeld en waar slib ingevangen wordt.		●	
		35	Aanleg Rijke dijk tussen Eemshaven en Delfzijl in combinatie met een aantrekkelijker gebied voor vissen en vogels, met een palenbos en getijdepoelen.			●
		36	Project Marconi buitendijks (versterken maritiem karakter Delfzijl).			●
		37	Onderzoek naar hydromorfologische verbetering van het estuarium.		●	
		38	Praktijkproeven buitendijkse en binnendijkse slibsedimentatie.	●		
		39	Pilots Waddenslib (verrijking zandgronden met slib) en ophogen landbouwgronden (ophogen kleigronden met slib).		●	
	LIFE-IP Deltanatuur	40	Blue carbon Eems/Dollard: verkenning opslag van koolstof in de kwelders.	●		
IJsselmeergebied	Actieplan toekomstbestendig visserijbeheer	41	Afstemmen vangstcapaciteit op hoeveelheid te onttrekken vis.	●		
	Gebiedsagenda IJsselmeer 2050	42	Aanleg 3.000 ha Marker Wadden.		●	
		43	Natuurvriendelijke oeverinrichting Noord-Hollandse Markermeerkust.	●		
		44	Oostvaardersoevers: Waterverbindingen tussen Oostvaardersplassen, Lepelaarsplassen en Markermeer en ecologische inrichting oeverzone Markermeer tussen Almere en Lelystad.	●		
		45	Ecologische inrichting Wieringerhoek en zoet-zout passages IJsselmeer-Waddenzee en IJsselmeer-boezemwaterern Noord-Holland.	●		
		46	Maatregelen langs de Friese IJsselmeerkust gericht op ondersteuning van de Natura 2000 doelen en visbevorderende maatregelen.	●		
		47	Aanpassen van de inrichting en waterpeil oeverzones Noord-Hollandse kust; aanleg van vispassages naar het Markermeer.	●		
		48	Realiseren van ondiep/luw/zandig gebied met waterplanten en land-waterovergangen nabij de Hoeckelingsdam en in het Trintelzand.			●
	Regiodeal	49	Verduurzaming IJsselmeervisserij: een economisch rendabele en duurzame beroepsvisserij met een vangstcapaciteit die passend is bij de ontwikkelingen in draagkracht van het watersysteem IJsselmeer-Markermeer.	●		
Zuidwestelijke Delta	Besluit beheer Haringvlietsluizen	50	Haringvlietsluizen op een kier ten behoeve van vismigratie.			●

Groot Water	Programma	Nr.	Activiteit	In voor-bereiding	In uit-voering	Uitge-voerd
	Getij Grevelingen	51	Doorlaatmiddel Brouwersdam voor introductie van beperkt getij ten behoeve van de waterkwaliteit en de natuur.	●		
		52	Aanleg Flakkeese Spuisluis ter verbetering waterkwaliteit Grevelingenmeer.			●
	Aanpak Zandhonger Oosterschelde	53	Klimaatbuffer van zand bij de Oesterdam voor waterveiligheid, natuur en innovatie.			●
		54	Doorlaatmiddel bij het Rammegors voor het herstel van slikken en schorren.			●
		55	Zandsuppletie van de Roggenplaat voor leefgebied vogels en zeehonden.			●
		56	Zandsuppletie van de Galgeplaat voor leefgebied van vogels en zeehonden.	●		
	Onderzoek Rijkswaterstaat	57	Sedimentpilot monding Westerschelde over de bijdrage van zandsuppleties aan de water-veiligheid en de natuurlijkheid van het Schelde-estuarium met het oog op de klimaatveran-dering.	●		
Westerschelde	Natuurpakket 600 ha estuariene natuur	58	Ontpoldering Hedwigepolder (312 ha). Volgens de planning van de werkzaamheden komt eb en vloed najaar 2022 terug in het Hedwige-Prospergebied		●	
		59	Ontpoldering Perkpolder (35 ha).			●
		60	Ontpoldering Het Zwin (12 ha).			●
		61	Gecontroleerd gereduceerd getij Waterdunen (121 ha). Getijdeduiker is in werking.			●
		62	Buitendijkse maatregelen Baalhoek en Knuitershoek (60 ha).			●
		63	Buitendijkse maatregelen Bath (27 ha): aanleg van 8 strekdammen.			●
		64	Buitendijkse maatregelen Ossenisse (26 ha): uitvoering stroomsnelheid verlagende werk-zaamheden.			●
		65	Buitendijkse maatregelen Zimmerman (17 ha): aanleg van 3 strekdammen.		●	
Grote Rivieren		66	Vergroten laagdynamisch riviermilieu: projecten Meanderende Maas Ravenstein-Lith en dijk-verlegging bij de Paddenpol Zwolle-Olst.	●		
		67	Realisatie robuuste riviernatuur in IJssel-Vecht Delta.	●		
	Programma Ruimte voor de Rivier	68	Diverse projecten natuurontwikkeling.			●
	Programma Maaswerken	69	Diverse projecten natuurontwikkeling.			●
	Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG)	70	6.685 ha natuurontwikkeling in de uiterwaarden. Hiervan is 6.421 ha verworven en 5.846 ha ingericht en in beheer. Het NURG-programma is afgesloten.			●

COLOFON

Dit is een uitgave van het Interprovinciaal overleg (IPO) en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). Deze uitgave is tot stand gekomen met ondersteuning door BIJ12.
Refereren aan de Voortgangsrapportage Natuur kan als volgt:
IPO en LNV (2022), Achtste Voortgangsrapportage Natuur, Den Haag

IPO - HUIS VAN DE PROVINCIES
Herengracht 23
2511 EG Den Haag
070 888 1212
www.ipo.nl

BIJ12
Leidseveer 2
3511 SB Utrecht
085 486 22 22
www.bij12.nl

MINISTERIE VAN LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKWALITEIT
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag
070 379 8911
www.rijksoverheid.nl/lnv

VORMGEVING EN EINDREDACTIE:
Gloedcommunicatie

FOTOGRAFIE:
Jannie Timmer (cover), Martin Stevens (p. 7 en p. 36), M. Schaap (p. 9), Tanja de Bode (p. 17), DefensieFotografie Nederland (p. 18), Paul Voskamp (p. 20), Jan Ploeger, Kenniscentrum Akkervogels (p. 25), SLZ Lucien Calle (p. 29), Sjon Heijenga (p. 30 en p. 42), Visit Flevoland (p. 40).

Den Haag, november 2022